

KERESZTÉNY MAGVETŐ

Z UNITÁRIUS IRODALMI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

SZERKESZTI:
VÁRI ALBERT

TARTALOM:

	Lap
<i>Dr. Boros György</i> : Kilyéni Ferencz Józsefné	237
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Brassai, az unitárius	241
<i>Ürmösi Károlyné</i> : Versek	257
<i>Dr. Varga Béla</i> : Mit vár az Unitárius Egyház mai ifjú nemzedékétől?	259
V. A.: Ádámossy Gábor	267
V. A.: Dr. Kiss Ernő	268
<i>Péter Lajos</i> : Kisfaludy Károly emlékezete	269
<i>Dóczyiné, Berde Amál</i> : Hol kapcsolódik életünkbe a népművészet?	277
Irodalom	224
Különfélék	232

LXIII. ÉVF. 1931. NOVEMBER—DECEMBER 6. FÜZET

"CORVIN" KÖNYVNYOMDA CLUJ—KOLOZSVÁR, STRADA N. IORGA No. 17. — TELEFON: 567.

KERESZTÉNY MAGVETŐ

megjelenik minden két hónapban egyszer, legkevesebb
3 iv tartalommal.

FŐMUNKATÁRSÁK:

BENCZÉDI PÁL, KAUNTNÉ ENGEL ELLA, KELEMEN
LAJOS, KERESZTESI DÉNES, KOVÁCS LAJOS,
LŐFI ÖDÖN, PÉTER LAJOS ÉS
DR. VARGA BÉLA.

A KERESZTÉNY MAGVETŐ a szabadelvű kereszténység szolgálatában áll. Célja: a tiszta keresztény theizmus magasztos eszméit a jelen kor különböző gondolatáramlatai közt fenntartani s emellett szolgálni azoknak az érdekeknek is, melyek az egyház s különösen az unitárius és más szabadelvű egyházak életére történelmi vagy gyakorlati szempontból vonatkoznak.

Evégre közöl hittani, bölcséleti és történelmi tanulmányokat, értekezéseket, szépirodalmi munkákat s másnemű dolgozatokat s azonkívül az oktatás- és nevelésügynek is tért szentel; az egyházi és oktatásügyi nevezetesebb mozgalmakat figyelemmel kíséri.

A lap szellemi részét illető minden közlemény Vári Albert tanár címére küldendő. (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium.)

Előfizetési ára egész évre: 300 lej. Pártoló-díj egész évre: 350 lej, mely összeg Hadházy Sándor egyházi pénztárnok, az U. I. T. pénztárnoka címére küldendő (Cluj-Kolozsvár, Unitárius Kollégium). Az Unitárius Irodalmi Társaság régi alapító tagjai 250 leiert kapják a folyóiratot. Új alapítóknak, akik 4000 leit fizetnek, díjmentesen küldjük.

**Kilyéni Ferencz Józsefné
szül. Kissolymosi Gyergyai Anna.
(1839—1931.)**

Néhai nagy püspökünk özvegye 1931. november 15-én, élete 92-ik, özvegyése 4-ik évében az Úrban csendesen elhunyt. Temetése az unitárius templomból, Kolozsvár város magyarságának nagy részvéte mellett folyt le. A temetési szertartást *Dr. Boros György* püspök végezte, ki a nagy halott koporsója mellett ezeket mondotta:

Isten, életnek és halálnak egyedüli hatalmas Ura, e gyászos óra fájdalmas érzéseitől áthatva, Hozzád emeljük szívünket, szavunkat és könyörögve kérünk, légy velünk atyai segedelmeddel, hogy a mi végső tisztességtételünk méltó legyen a Te kegyes és buzgó szolgálóleányodhoz, a mi főpásztorné nagyasszonyunkhoz, kinek gyászravatala körül egybegyűltünk. Ámen.

*

„Áldjad én lelkem az Urat

És el ne feledkezzél sok jótéteményéről“,

mert nagy és kegyes dolgot cselekedett az Úr, a mi Istenünk, a mi drága halottunkkal, akit megáldott gyönyörűséges, szép, hosszú élettel, életében boldog megelégedéssel és népes, nagy családja há szeretetével.

És most emelkedj gyors szárnyadra Emlékezet és szállj, szállj vissza oda, hol egy zsenge, szép leány szive remegve reszket, mert az ő választottja túl bérceken, hegyeken, országokon, vizeken, az idegen világok háborgó örvényei között járva, talán el fog veszni, vissza sem tér soha. A féltő aggodalom megmentette a deli ifjút és az egymásra talált két szív, megkezdte azt a földi pályát, amely homlokukra tűzte a házaseslet ezüst-, arany- és gyémántkoszoruját.

Milyen hosszú, milyen változatos és mégis milyen boldog életpálya, mert a hűséges szeretet értékes gyümölcsei: a gyermekek gyönyörű családi kört varázsolnak belé. Milyen igazságos és szép megosztás kettőjük között: 3 fiú, 3 leány. És a családdal együtt nő a gond, de fokozódik a boldogság, mert mindenike ép, szép és ígéretes. Gyergyai Anna egy nagy városban a legboldogabb anya, mert míg ő szép gyermekekkel, férje szünetlenül fokozódó dicsóséggel ékesíti a család nevét. Ha betekinttetek a papi házba, egy élénk gyereksereg fogadott. Ha megjelentek itt, e templomban, fenn a pásztor Isten házát, lenn a család a gyülekezetet ékesíti egy emberi élet számára kimért, hosszú életen át.

Ha volt okunk bámulva gyönyörködni Ferencz József életében, annál inkább élteparájában, mert az ő gondja, az ő türelmes kitarása és féltő szeretete életerőt vitt a féltve őrizett főpásztorba.

Ez a megosztott, kettős élet vált valóra az emberi kor legvégső határáig. És nyomon kísérő jutalma a boldogság, mert ők így imádkoztak: „Szegénységet, avagy gazdagságot ne adj nekem, Uram, hanem táplálj engem hozzám illő eledellel“.

Hisz voltak nem szeretem napok, gyásszal borított esztendők, mert Isten meglátogatja, akit szeret. Mégis a mi drága halottunk mindig vallásos, keresztény türelemmel viselt minden próbatételt, mert tudta, hogy ha Isten sujtól meg is vigasztal!

Mennyi bölcsesség, mennyi jóság, mennyi szeretet egy nőben, ha anya és papné!

Lám, ha szárnyra kél a gyereksereg, ő kimegy és keresi az árvát, az özvegyet, a szegényt, mert életéhez tartozik az adakozás, a jóság, mert neki mindig szeretni kell.

A mi nagy halottunk sok szépet, sok jót tett, sok csapást elviselt és megbocsátott, csak egyet nem tudott elviselni: az utolsót, a legnagyobbat, a hitestárstól, az ő Józsijától való elválást. Ha igaz, hogy a hosszú házasság két testben egy lelket teremt, a mi halottunk életében ennél is több történt, mintha teste is, élete is egygyé olvadt volna az Övével!

Ama szomorú február 19. óta Gyergyai Anna már többé nem volt köztünk, földiek között, hanem Vele, kit mindig oly határtalan hűséggel szeretett.

Ime, elkövetkezett, mire olyannyira vágyott. A szem lezárult, a szív elnémult, a lélek elszállt s bizonytalán már rátalált arra, ki ott túl reá várt.

Jöjjetek hát gyermekei, unokák, dédunokák s ti rokonok, barátok és egész gyülekezet, mondjunk hálaimát érette a mi Istenünknek :

Szerető, jó és boldog Isten, aki jobb kezedben tartod az ember élete fonálát, aki intézed e világ folyását: előtted alázattal, hálaadással és gyermeki tisztelettel hajtjuk meg szívünket és térdünket, mert nagy és csodálatos dolgot végeztél egy család életében. Ki tudná kibeszélni mindazt a szépet és jót, ami a Te atyai akaratod szerint, ebben a mi főpásztori családuknban az életnek oly hosszú során végig valóra vált.

Mi e pillanatban azért kívánunk hálát mondani nagy nevednek, hogy e mi szeretett és tisztelt nagyasszonyunknak adtál anyai szívet, női hűséget, emberbaráti jóságot és benned bizó kegyeséget.

Sirnunk kellene, mert ime bucsuzunk, árván, elhagyottan maradunk, de nem, óh ne nyiljon panaszra az ajak, midőn csak hálaadás és köszönet méltó azért az életért, mely immár a 92-ik esztendőben e földi téreken örökre bezárult.

Köszönjük neked Égi Hatalom a hűséges, a mintaszerű, a nagyszívű hitestársat. Köszönjük neked a mindig türelmes, mindig jó édesanyát. Köszönjük neked azt a nőt, azt a püspöknét, aki csak szeretni tudott, akit csak szeretni, csak tisztelni és becsülni lehetett. Köszönjük azt az édesanyát, aki nekünk, mellette maradtott gyermekeinek, megengedte azt a boldogságot, hogy élete utolsó leheletéig hűséggel, kitartással, panasztalan ajakkal gondozhattuk, ápolhattuk. Jól esett lelkünknek, hogy az anyai szeretetet gyermeki szívünk odaadó hűségével viszonzhattuk. Oh be boldogok voltunk, hogy anyai nagy szeretetét végül meghálálhattuk.

Nyugodt szívvel, a Te isteni akaratod előtt meghajolva, im elbocsájtjuk hosszú útjára, örök nyugovóra. Mi, gyermekei, unokái és dédunokái, egy szívvel, egy hálás szeretettel fogjuk ápolni drága emlékéit és ha sorsunk távol tart, szívünk virágait fogjuk küldeni kedves sirja, közös drága sirjok fölé.

Istenünk, Te ajándékoztad meg az ő jó szívével ezt a szegény világot, kérünk, adj egy vigasztugárt szívünkbe, hogy Te atyai jószággal pótolni fogod a mi veszteségünket az ő emlékének jótékonyan ható köztünkmaradásával.

Vajha mindnyájan megtanulnók az ő élete példájából, hogy igaz boldogság csak a földi családuknban és mennyei üdvösségben

található a földi ember számára. Vajha szívünk táblájára véshetnők emlékeztetőül, hogy a hit boldogító ajándéka, legféltebb kincse földi életünknek.

Mindazért a drága kincsért, ami kedves halottunk életében nekünk ajándékképen adatott:

„Áldjad én lelkem az Urat
És el ne feledkezzél sok jótéteményéről.“

Ámen.

A sirnál.

„Boldogok a halottak, kik az Úrban halnak meg.“ Boldognak hiszünk Tégedet, nagy halottunk, mert az Úr színe előtt jártál egész életedben és végül elnyerted az életnek koronáját, a hosszú életet, a megelégedést, mely csak a kegyeseknek igaz osztályrésze. Boldognak mondunk azért, mert eljutottál ide, ahol a te jó férjed várt Reád, hogy itt, a csendes sirban, együtt folytassátok az örök életet, amely a kegyeseknek jutalmul ígértetett. Ezek a reménységet zöldelő, magas fák biztatólag intenek felénk, hogy amit az Úr adott, azt ő visszafogadja és az ember lelke a tökéletesség honába vissza száll az égi Atyához.

Mi, földi halandók, a mi gyarló eszközeinkkel biztosítani igyekeztünk számotokra azt, amit a szeretet, a tisztelet, a hála és a kegyelet elvárhatott tőlünk. Ez a szilárd kő-oszlop, melyen a főpásztor neve aranybetűben tündököl, az idők végeztéig jele lesz annak is, hogy Ti nemcsak az életben, hanem a halál után is egyek lenni kívántatok. Ez a kő, az ő természetes eredetiségében, legyen jele a mi változatlan szeretetünknek és kegyeletünknek.

Szeretetünk és tiszteletünk virágszájai díszíteni fogják e sirhantot. Mi kérjük az égi Atyát, a minden hatalom Istenét, óvja meg e szent helyet az emberek gonoszságától és adjon a Ti poraitoknak örök nyugalmat.

Isten veled! Isten velünk!

Ámen.

Dr. Boros György,
püspök.

Brassai, az unitárius.

Brassai sokfelé ágazó tevékenysége közben talált magának alkalmat arra is, hogy a vallás kérdéseivel foglalkozzék. És ez nála egészen természetes is. Papi családból született. Első tanítója a kulturális előhaladás minden mozzanatára nagyon figyelmes édes atyja, aki jövedelmét és vagyoni viszonyait messze meghaladó mértékben áldoz régi, ritka és legújabb könyvekre. Az a szellemi környezet, melytől lelke első indításait kapta, nagyon alkalmas volt ilyen kérdések iránt való érdeklődése felkeltésére. Tanársága idejéből nincs rá adatunk, hogy vallástannal behatóbban foglalkozott, azt tanított volna. De az a tanári kar, melybe belekerült, melynek körében napi foglalkozása lefolyt, mindennapi beszédtemaként kezelte a vallás kérdéseit s lehetetlen lett volna, ha akart volna is, e hatások alól szabadulni. Különben is egy felekezeti iskola tanári szobája nem az a hely, felvilágosodott, gondolkodó emberek köre nem az a társaság, melyben a vallási világnézet kérdései ne volnának a napi megbeszélések tárgyai. Később, mint iskolai felügyelő-gondnoknak s a Dávid Ferenc-Egyesület elnökének nagyon sokszor nyílt alkalma, hogy a hit és vallás kérdéseiben nézeteit és meggyőződését kifejtse.

Farkas Lajos, a római jog nagyhirű egyetemi tanára, Brassai egyik legőszintebben tisztelő híve, a temetői emlékszobra átadása alkalmával azt mondta Brassairól, hogy hitét mindég egyformán bensőségesnek és őszintének találta anélkül, hogy az övét bántotta volna.

Brassai ismételten nyilatkozik unitárius voltáról, még pedig a büszkeség érzelmével. Mikor a buddhizmus tanításait ismerteti a Keresztény Magvető olvasóival, szembeállítva magát egyfelől más f.lekezetek híveivel, másfelől filozófiai irányok követőivel, önérzettel mondja, hogy mint unitárius legkevesebb előítélettel s legelfogulatlanabbul szólhat hozzá, mert nem fogja saját felekezete taní-

tásait a buddhizmusba beleolvasni.¹⁾ S habár érzi az unitarizmusnak társadalmi hátrányait, mégis nemcsak maga büszke és megelégedett hitében, hanem hitfeleit is azzal biztatja, legyenek büszkék arra, hogy olyan vallás hívei, amelynek legtöbb igénye lehet arra, hogy a jövő vallása legyen. Szembeszáll azokkal, akik az unitarizmus keresztény mivoltát tagadni próbálják, kik közül a katolikusokat még megérti, de a protestánsokat következetlenséggel vádolja, mert saját lényegüket tagadják meg, mikor az unitarius protestantizmust nem ismerik el.

Brassai szerint minden vallás lényeges alkotó része: *a hit, a személyes istenség eszméje, a természetfelettség és a kijelentés.*²⁾

A hitet nem szűk teológiai értelmében veszi, hanem általános ismeret-elméleti jelentőségében s szembeállítja a tudással. A tudás és hívés között nincs átmenet, nem is váltják fel egymást okvetlenül. Hanem a viszony az közöttük, hogy ahol a tudás megszűnik, ott kezdődik, de éles határvonallal elválasztva, a hívés. Ezt jelenti az a híres tétel: *credo, quia absurdum est*. Nem azt jelenti, hogy hiszem, mivel képtelenség. Hanem: hinnem kell, mert nem tudhatom. De az életben a két állapot sokszor együtt van. A tudásnak gyakran pótléka a hívés. A hívést pedig megerősíti a tudás.³⁾

Mi a tudás tárgya? „Tudom, hogy vagyok, képzelek, okoskodom és akarok; tudom a nézet- és gondolatformákat (űr, idő, ok), tudom jelen és volt érzelmeimet (fájdalom, éhség); tudom azt, amit mindezekből szorosán és kifogástalanul következtetek.“ Ennyit. Ami ezen kívül van, „az már csak hívés lehet.“ Jelesen, amit csak beszéd következtében képzelünk vagy gondolunk, az nem tudás, hanem hívés. Ugy, hogy a hitnek nemcsak a vallásban, hanem az orvosi, sőt matematikai tudományokban is helye van. Sőt, a hit mindenütt jelenvaló, nélkülözhetetlen, az emberi életből és természetből kiirthatatlan. A jövő vallásáról szóló előadásában a vallásból ki nem tisztítandó jellemvonásként éppen azért nem említette, mert természeténél fogva kiirthatatlan s említését ezért tartotta szükségtelenné. Ezért csak tudatlanságnak, vagy éppen rosszakarát szüleményének mondja azt a vádat és ráfogást, hogy vallásunk alkataból hiányoznék a hit s nélkülözhető és felesleges volna.⁴⁾

¹⁾ Nézetek a vallás eszméjéről. 194 l.

²⁾ U. o. 32 l.

³⁾ U. o. 67 l.

⁴⁾ U. o. 71 l.

A meggyőződésnek két eleme van: a tudás és hívés. A kettő között általában nincs antagonizmus. Együtt kiegészítik, segítik egymást. De körülmények s alkalmazás igenis ellenségekké tehetik.¹⁾

Hisz *a személyes istenség eszméjében*. Erre a hitre azonban nem személyes megélés útján, hanem filozófiai világnézete kiépítésének gyakorlati munkája közben jő. Filozófiai rendszerének tartó oszlopa az öntudatos ész. Ez az én az általános és egyetemes lélekállománynak azonos mivoltú kis paránya, része. Ezt a lélekállományt a vallás istennek nevezte. Az Isten ez eszméje meg van minden vallásban, sőt filozófiai rendszerekben is, ahol *pantheizmus* nevet visel. Spinozát méltatlanul hozták rossz hirbe a maga pantheizmusáért, mert — mondja Brassai — „ha az Isten mindentudósága, mindenhatósága és mindenütt jelenvalósága tana nem pantheizmus, keressenek más szót a kifejezésére.”²⁾ Azonban lényeges különbség van a filozófusok és a Brassai pantheizmusa között. Amazok Istent és a világot azonosítják, ő istent és az emberi lelket; amazok monista, ő dualista alapon. Ami pedig a „személyes“ jelzöt illeti, a személyiséget Istentől, mint öntudatos valóságtól megtagadni józanul nem lehet; de — s ezen fordul meg — a személyiség fogalmát nem szabad az emberi egyéniséggel korlátolt értelemben venni.³⁾

Az istenség eszméjével szoros kapcsolatban áll *a természetfelettség* eszméje. A deizmus és theizmus 18. százévi vitáira vezet vissza ez a kérdés. A 18. százév angol és francia deistái azt vallották, hogy az Isten a világegyetemen kívül és felülálló lény (supranaturalizmus). A világegyetem egy csodás tökéletességgel megalkotott gép, mely magától megy, az Isten felülről nézi e tökéletesen összehangzó működést és törvényszerűséget s csak néha-néha lép közbe. Ilyenkor a csodák s egyéb érthetlenségek szakítják meg a világtörténesek oki összefüggését. Ezzel szemben a theisták az isten immanentiáját, a világban bennlétét hirdették, mely szerint az isten nem a világon kívül és felül, hanem a világban bennlevő lény, aki ma is folytonosan terem. Brassai e kérdésben a deisták álláspontján áll. „Az istenséget kell megtagadnia annak — aki a természetfelettséget a babonával összevéetve képtelenségnek állítja.“

¹⁾ Nézetek a vallás eszméjéről. 67 l.

²⁾ U. o. 92 l.

³⁾ U. o. 36 l.

Brassai tehát e kérdésben a Leibniz-Wolff álláspontján áll, akik a felvilágosodás szellemi áradatában a személyes istenség fogalmában kapaszkodtak meg s nem láttak ellenmondást a józan ész és a supranaturálizmus tanításai között.

A supranaturálizmus tanának logikai következménye a *csodák*, a világtörténés oki összefüggésének koronkénti felfüggesztése. Brassai ugyan kedvtelve vívja harcát Pater Didonnal, aki Jézus istenségét a proféciák és csodatételek segítségével bizonyítja s arra a végső eredményre jut, hogy sem a proféciák, sem a csodák Jézus istenvoltát nem bizonyítják. S ezekből érveket gyártani Jézus istensége mellett csak sofizmákkal és paralogizmusokkal lehet s csak azt lehet meggyőzni e tanítás igazságáról, aki már előre elfogulva hiszi azt. De a csodák tárgyalásánál Rousseau nézeteit fejtegeti, melyekkel egyetért s melyek szerint a csodák nem bizonyítékai a kijelentésnek.

Arra a kérdésre pedig, hogy Isten tehet-e csodát, habozás nélkül feleli: tébolydába kellene zárni azt, aki azt felelné, hogy nem. A másik kérdés: akar-e tenni? Erre elméletileg megfelelni lehetetlen. A tényekből kellene rá felelni s ez megint lehetetlen. Aki azzal kérkedik, hogy csodákat tesz, csak annyit lehet neki megengedni, hogy nagyon rendkívüli dolgokat visz véghez. De tagadhatja-e valaki, hogy történnek rendkívüli dolgok a világon? Aki bizonyos tárgyakat kimagyarázni nem bír (fakirok, spiritisták, médiumok, hipnotisták), az a természet rendjével ellenkezőknek, tehát csodáknak tartja. A tudomány, a felfedezések a lehetőség határain untalan tágítanak úgy, hogy mi azokat a határokat nem ismerjük. A csodák pedig ezeken túllépnek: „Szóval, legyenek, ne legyenek csodák, a bölcs egy tényről sem bizonyosodhatik meg, hogy az-e vagy nem az.“¹⁾ A csodákról való nézete egyezik a Channingéval, aki különbséget tesz csoda és csoda között s a keresztény vallás isteni eredetét épen a csodákkal véli bizonyíthatónak.

Ez a kérdés átvezet minket az unitarizmus egyik legtöbb szenvedést és üldöztetést okozott tételére, a *Jézus istenségének tagadására*. Brassai e kérdést fejtegetve úgy állítja fel a tételt, hogy teológiai kérdés eldöntése céljából három bíró elé folyamodhatunk. Ezek: a *hit*, a *tudomány* és az *emberi józan okosság*. Kérdésünk-

¹⁾ Nézetek a vallás eszméjéről. 174—175 l.

nél a két első egyoldalú, részrehajló s ezért azokhoz nem folya-
modhatunk.

Egyedüli bíról a józan okosság marad meg. Ennek szavára hallgatva „azt valljuk, hogy Jézus nem isten“. „Mi azt gondoljuk, hogy egy isten küldötte, egy erkölcsileg tökélyes, egy tökélyes erkölcsöt, Isten országát hirdető és tanítványaiért üldözést, kínzást, halált szenvedett ember buzgóbb hálát, mélyebb tiszteletet érdemel, igényel, élvez egész az imádás határáig (usque ad aras), mint egy devalvált s az egész emberfaj bűneivel terhelt isten.“ Krisztust tiszteljük s tanításait híve, követve, vallva, jogosan nevezzük magunkat christianusoknak, keresztényeknek.¹⁾

A *kijelentést* tagadják az evolutionisták. Brassai nem bírja felfogni, miért? A kijelentést csak az istenség teljes tagadásával lehet tagadni. „Mert ha az állománynak, a pantheosnak külön részei kapcsolataikkal s egymásrahatásukkal egyéni öntudatot állíthatnak elé, amint a Spinoza pantheismusa tanítja, valamennyiök összes működése hogy ne hozhatna létre általános öntudatot?“ Látnivaló, hogy ez a „kijelentés“ nem a teológiai értelemben vett tan, hanem az isteni szellemnek a pantheismus szellemében törő emancipatioja.

Brassai unitárius hitrendszerében különösen az *erkölcs* jut teljes jogához. Minden vallásnak lényeges alkotó eleme az erkölcsi elvek s áldásos hatása a gyakorlati élet erkölcsi javítása. Sőt a buddhizmust egyenesen erkölcsi elvek összegének mondja. Brassai világnézetének legerősebb oszlopa az erkölcs tisztasága. Nézetének összegét gulához hasonlítja, mely erős, mint a Sion hegye: alapja az öntudat, tetőpontja az akarat és testi erők között folyó küzdelem után előálló erény. Egyik cikkében²⁾ a vallás és a tudomány dogmatikusait állítja szembe s azt mutatja ki, hogy mindkét tábor olyan tanokat hirdet, melyek veszélyeztetik az erkölcsiiséget. A vallás dogmatikusain a katolikusokat és kálvinistákat, a tudományéin általánosságban a materialistákat érti. Mikor a kath. dogmatizmus a teológiai „bűnöket“ tartja az emberek szemé elé, akkor nem az ember erkölcsi természetéből folyó motivumokat, hanem a pokol örök tűzétől való rettegtetést érvényesíti s ezzel nem sürgeti, ápolja és fejleszti, hanem elfojtja vagy legalább is

¹⁾ Nézetek a vallás eszméjéről. 177—178 l.

²⁾ Félreértés. Ker. Magvető, 1870.

háttérbe tolja a valódi erkölcsi érzéket. Aztán — kimondhatatlanul ártalmas a jezsuita morálnak az a pontja, hogy a cél megszenteli az eszközöket.

Nehéz Brassait ellenmondáson kapni rajta. De vele is megtörténik. A jezsuita erkölcsstan amaz elvéről: *finis sanctificat media*, ellentétesen nyilatkozik. *Melyik az igazi tudomány* c. cikkében az eleven állatok boncolását sürgetők okoskodásáról azt állítja, hogy ez csak azt az elvet igazolná, „amely a mi tudományunk szerint az erkölcsstan codexében nem foglalhat helyet“,¹⁾ Más hely²⁾ megint „az erkölcsstannak a józan ész csömöröltető elferdítésének mondja a „jezsuita morál“-nak azt a leginkább közkézen forgó pontját, hogy a cél „megszentesíti az eszközt“. *Egyet-mást a hazugságról* c. tanulmányában ezzel ellentétben így szól: „Pedig bizony, ha ama méltatlanul rossz hírű állitmány, „a cél megszenteli az eszközt“, sok esetben érvényes, a hazugságban valóban az.“³⁾ Ez ellentétes felfogást megmagyarázza a kérdésben elfogadott álláspontja: „szerezzük, kövessük az igazságot, de csak akkor, ha ártatlan mind magában, mind világos következményeiben; de a hazugságtól se iszonyodjunk, ha az biztosan és egyedül mentő, vagy valakinek rövidsége nélkül jöttevő eszköz.“ Másutt⁴⁾ megint bizonyos engedelménnyel azt mondja az elvről, hogy a jó cél nem szentesít meg minden eszközt.

Az erkölcstelenség egyik legtermékenyebb melegágya az egyháztól parancsolt papi nőtlenség. Ilyen Augustinusnak az „isten ingyen kegyelméről“ való tanítása, melyet Calvin „egy minden racionalizmussal ellenkező dogmává alakított át.“ Az embernek a jó tettek végrehajtásában nincs semmi érdeme, mert minden a Krisztus érdeme. Az isten szabados önkénye szerint válogatja ki és nem a jó tettek következményeül, azt, hogy kinek tudja be. Így az embernek se jó akarata, se jó tette nem biztosítja üdvözülését, hanem csak Isten ingyen kegyelme. Nem érti, hogy lehet félig-meddig a racionalizmusra épített vallásban túrni az erkölcsiségnek oly mételyét, mint ez a dogma s csak abban lát némi szerencsét, hogy az emberek e tant nem teológiai értelmében fogják fel, hanem egynek veszik a praedestinatiót a fatalizmussal, még pedig nem

1) Nézetek a vallás eszméjéről. 84. l.

2) Félreértés. Keresztény Magvető, 1870. 222. l.

3) Nézetek a vallás eszméjéről. 186. l.

4) Fogadatlan prókátor. Keresztény Magvető, 1872. 191. l.

arra nézve, amit akarnak és cselekszenek, hanem arra, ami történik velök.

De nemcsak a vallás, hanem a „tudomány“ dogmatikusai, a materialisták is veszélyeztetik az erkölcsiséget, midőn hirdetik a fatalizmusnak azt a vésztes alakját, mely szerint az „akarat“ pusztaszó valóban teljességgel nem létezik. Az ember mindent csak motivumokból cselekszik. Tehát az akarat semmi sem egyéb, mint a győző motivum vagy motivumok csoportja. Ezzel az erkölcsiség merőben meg van szüntetve. Mert az erkölcsiség erényt és vétkeket tesz fel. Erényt vagy vétkeket betudás (imputatio) nélkül nem gondolhatni. Betudás felelősség, ez szabad akarat nélkül merő képtelenség. És így a szabad akarat tagadásával az erkölcsiség eszméje is el kell hogy enyészék.

A motivumok sorából „az akaratot, mint egyik önálló és magában eredeti, független erőt“ kihagyni a bűnök, esesők számára szaporítása, az erkölcsi jó és rossz közti különbség elenyésztése nélkül nem lehet.

Tehát a dogmatikusok és materialisták csupa félreértésből üldözik egymást, mert működésük, ha különböző úton is, azon egy eredményre vezet. Ez pedig az erkölcsiség veszélyeztetése.

Büszke és boldog, hogy az unitárius vallás tanaiból egyetlen gyenge fegyvert sem lehet kovácsolni az erkölcsügy ellen: „Unitárius atyámfiai pedig... örvendjenek, adjanak hálát érte az egy istennek, sőt legyenek egy kissé büszkéek is azzal, hogy oly tant vallanak, melyből a legméltatlanabb kritikus sem tudna kikerekíteni nemhogy bombát, de csak egy puskagolyócskát is, melyet amaz erőd — az erkölcsügy — ellen lehetne irányozni. És ha aminek el kell jönni, az erkölcsi vallás menyországa eljön, bizvást elmondhatjuk, hogy az unitarizmus vetette meg annak az alapját. És ha kevesen vagyunk, ha itt szegények vagyunk s ha a jelen viszonyok között nem számíthatunk anyagi támaszra, azért ne csüggedjünk, hanem tanaink s ezekhez szabott életünk, a Krisztus igazi követése által érezzük a világgal felekezettünk becsét és nélkülözhetetlenséget.“

Brassai gondolkodásának önállóságát és eredetiségét kiválóan mutatja az az út, melyen az erkölcsstan viszonytalan fölvéve megállapításához jut. A léleknek az az ereje, ami a külvilág működésében változást bír okozni, az akarat. Az akarat tehát erő. De erők

a testi érzelmek, vágyak, indulatok és szenvedélyek is, melyek egymással is, az akaratral is számtalanszor küzdenek. Ha az akarat és testi erők közötti küzdelemben az akarat győz, eredménye az erkölcsileg jó cselekedet. A küzdelem még akkor is erény, ha nem végződik az akarat diadalával. *Erény tehát a lelki és testi erők közötti küzdelem.* Ez erkölcstani nézeteinek két hasznát emeli ki. Egyik az, hogy közvetlenül és csalhatatlanul tudott erőként az akaratot és vágyakat mutatja fel, melyeknek a természeti erők csak képei és hasonlatosságai. S ezzel a causalitas metafizikai kérdését is megoldottnak mondja. Másik az, hogy az erkölcstannak abszolút, viszonytalan elve van benne megállapítva. És ez nagy előny, mert az összes filozófusoknál hiába keres ilyen *viszonytalan* erkölcsi elvet, nem talál. S a fennebbi fogalmazásban s csakis ebben „tulajdonítja magáénak“. Amíg a küzdés tart, az erény is tart. A vágyak győzelmével a vétek áll be. De akármelyik győz, minthogy bármely tehetségünk sikeres működése gyönyörűséggel jár, jól esik a cselekvőnek. Ebből pedig az következik, hogy a gyönyörűségre erkölcsi elvet alapítani nem lehet. „A valódi erénynek minden példában felleljük az akarat és testi vágyak közötti küzdelem eszméjét.“ Ez elv előnye a többi felett: a) Az akarat önkéntesen működik, rugalmas, fokozható, feszíthető; b) minden erényes cselekedetre illik és alkalmazható; c) nem parancsol, nem szab kötelességet, melyből hiányzik az önkéntesség s ennél fogva nem az erkölcstanba, hanem a jogtanba tartozik. Aki a kötelességet teszi az erkölcsiség alapjául, az az önkéntességet és felelősséget enyészeti el, mely nélkül erkölcsiséget képzelni sem lehet; d) tisztában s kifogástalanabban határozza meg a lelkiismeret tényét, amely nem egyéb, mint a vágy *megtérése*, ellenszegülésének megbánása s az akarat előtt való utólagos meghunyászkodása.

Igy fejtegette erkölcstani főelvét 1893-ban megjelent *Melyik az igazi tudomány* c. értekezésében. Három évvel később, 1896-ban megjelent *Az igazi pozitív philosophia* c. főművében, melyben „rendszere sarkalatos állítmányait“ adja, természetesen újra vissza tér e kérdésre. És csodálkozással vesszük észre, hogy itt eltért eredeti felfogásától. Első felfogása szerint „az erény a lelki és testi erők közötti küzdelem“. Későbbi felfogása szerint: „erény az akarat győzelme a testi erőkön“. A két meghatározásban nem az teszi a különbséget, hogy amott lelki erőkről, itt az akaratról van szó, mert Brassai szellemében itt a lelki erőkön az akaratot kell érteni.

A különbség abban van, hogy amott a *küzdelmet*, itt a *győzelmet* állítja erénynek. Első fogalmazásában kifejezetten figyelmeztet arra, hogy a küzdelem akkor is erény, ha *nem végződik az akarat diadalával*. Első felfogásának az a metafizikai optimizmus az alapja, hogy az akarat lényege szerint jó (akármit beszél is Schopenhauer!). Második felfogásában már óvatosabb.

Lássuk csak! Az autokrata akarat tanácsadója a gondolkodás. Ennek a szavára hallgatva, az akarat a testi erők működéseit hol mentőkre hagyja, hol segíti, hol küzd ellenök. A küzdelem *eredménye* (!) adja az erkölcsi elvet: az erény és véték viszonytalan fogalmát. Ha az akarat a testi erők működését mentőkre hagyja, a keletkező cselekvény valószínűleg közönbös, ha segíti, valószínűleg jó. És azért valószínűleg, mert a gondolkodás tévedhet. De tökéletesen bizonyos, hogy ha a küzdelemben az akarat győz, a keletkező cselekvény erényes; ha legyőzetik, a cselekvény véték. A legfőbb erkölcsi elv tehát ez: „*Az erény az akarat győzelme a testi erőkön*“, vagy: „*az én győzelme a vele eggyé kapcsolt nem énnel való küzdelemben*“. És hozzáteszi: „független önállóságban, alkalmazhatóságban az eddigelé javasolt morale principiumok egyetlen egyike sem mérkőzhetik vele“.

E gondolatsorban megakadok a következőkön: az akarat autokrata, tehát szabados úr, aki minden korlátozás nélkül cselekszik. Ha autokrata, akkor hogy tűri el maga mellett vagy felett tanácsadóját: a gondolkodást? Ha pedig eltűri, követi-e mindig a tanácsát? Vagy cselekszik-e tanácsa ellenére? Schopenhauer ezekre a kérdésekre azt feleli, hogy az akarat valóban autokrata úr, akinek az értelem ugyan tanácsaival szolgál, de ő attól nem korlátozottan és befolyásolatlanul megy a maga útján s cselekszik szabad tetszése szerint. És hátha az akarat nem a jót, hanem a rosszat akarja?

E tényekből következő „eredmények“ adódnak. Ez magyarázza a *sympáthiát*, mely csak lélek és lélek között lehet s melyet a lélektan nem tud megmagyarázni. Ellentéte az *önzés*, „az embert az embertől elszigetelő testi vágyak szüleménye“. A társadalomban egyik egyén akarata szembe száll a másikéval s ha a két akarat egyenlő, ez a viszony szüli a jogot, egymás akaratának kölcsönös tiszteletben tartását. Az akaraton győzedelmeskedő vágyak szülik „az eredendő bünt“, melynek dogmája egy logikai és egy történelmi okon dől meg. Mert, hogy lehet valakit más cselekményeért,

tehát saját hibáján kívül felelőssé s bűnössé tenni? És hogy lehet az eredendő bűnt Ádám életétől datálni? Hiszen, hogy engedetlen-séget elkövethessen, már benne kellett lennie a bűn csirájának. És itt Brassai egy modern gondolatot mond ki, melyet a tudomány napról-napra jobban igazol: „Az igazi eredendő bűn az idegrend-szer“, ettől pedig nincs más megváltó, mint az akarat. Az akaratnak a támaszai: a hatalom, a vallás. A főfőtényező azonban az akarat, „melynek ébrentartását, ernyedetlen működését szóval és tettel, szoktatással, oktatással és biztatással eszközölni mindenki törekedjék, mert a cselekvés első forrása: az igazi öntudatos és testi vágyainktól meg nem vesztegetett én“.

Brassai élete folyamán többször került olyan körülmények közé, hogy éreznie kellett a vallásával járó társadalmi hátrányokat. Mint Bölöni Farkas Sándor, aki unitáriussága miatt nem juthat be a bécsi testőrségbe s mikor a váratlan sors a főkormányzékhez sodorja, ott több, mint két évtizedig kell túrnia, várnia és hallgatnia, míg a fogalmazóságig felemelkedik. Ezért ő is többször panaszol, békétlenkedik, sőt egy ízben le is tagadja unitáriusságát, de mikor Isten előtti felelősséggel nyilatkozik vallásáról, azt mondja: „csak abban az egyben vagyok bigott, hogy azt szeretném, hogy az egész világ az én vallásomon legyen“.

Nos, lényegében ehez hasonló Brassainak az a legnépszerűbbé lett, legtöbbit idézett, de legtöbbit kifogásolt nyilatkozata is, melyet *A jövő vallása* c. tanulmányában tett. A kérdés, mely itt foglalkoztatja, az, hogy lehet-e egy új vallásról, vagy a jövő vallásáról beszélni? Minden olyan vallást, melynél eredetét hátrafelé nyomozva egy történelmileg megállapítható tényre találunk, kijelentettnek nevez. A kijelentett vallásnak két jellemvonása van. Egyik az, hogy „egy és személyes és versenytársat nem tűrő istenség fogalmára van alapítva“. A másik az, hogy „szerzőik attól az istenségtől sugallottaknak vallották magukat“. Egy új vallás szerkesztésében egyik feltételnek sem lehet eleget tenni.

Régi vallás alakításának kellékei? Hiányzik a tárgy egysége. Választani kellene egyet a sok vallás közül, de melyiket? A változásra teljes ismeret kell. Ez pedig lehetetlen.

Van-e más mód a cél elérésére? Van kettő. Egyik a próféta-ság, másik a negatív tökéletesítés, vagyis vallástisztítás. Próféta szerepet ma nem vállal senki. Emezt igen. Hiszen Buddha, Jézus és Mohamed is vallástisztítók voltak.

De melyik vallást vessük tisztítás alá? És mitől kell tisztítani? Minő elvből induljon ki a tisztítás? Mi a „vad mag“? A „mostani reformátorok“ (Comte, az evolutionisták) szerint: a kijelentés, a természetfelettség és a személyes Isten eszméje. De felfogása szerint a kijelentést és természetfelettséget csak az istenség tagadásával lehet tagadni s az istentől, mint öntudatos valóságtól, a személyiséget megtagadni csak ama félreértés alapján lehetne, ha a személyiség fogalmát „az emberi egyéniséggel korlátolt értelemben“ vennők. Minthogy tehát új vallás szerkesztésének kísérlete nem járhat sikerrel, a tisztítani akarókat pedig e szándékukról inkább lebeszéli, felteszi a kérdést: nem volna-e jobb a meglevő vallások között nézni szét s azt döntenie el, melyiköknek van legtöbb kilátása, hogy *legnagyobb tért foglaljon el az emberiségben?*

A kérdésre a felelet nem döntés, csak „gyanítás“, mi nem ellenkezik a szerénységgel: „Én hát azt vélem, hogy az a vallás tarthat leginkább számot a *mívelt világ* kedvezésére, amely az általános kereszténységben gyökerezve *ez idő szerint legtisztítottabb*, de az előbb felsorolt és más rokon kellékeket nemcsak ki nem küszöbölte, hanem kebelében melengeti és ápolja: *az unitárizmus*, vagy mondjuk nevén: *az unitáriusok vallása*“.¹⁾

Vegyük hozzá még ehez, amit Brassai a józan ész szerepéről egy ízben kijelentett: „Gondolom, hogy a Magvetőnek bármily mély vallásos érzelmű olvasója sem elegendnék vásárba azzal, aki *a józan ész árán kínálná hittet*.“²⁾ Jézus Istensége kérdésében is a döntést egyedül a józan okosság birói széke elé terjeszti.³⁾ Tehát vallásos világfelfogásában mindenekfelett áll: a józan ész.

Ez a racionalizmus feltűnő módon egyezik Rückert⁴⁾ jeni tanár felfogásával. A jeni egyetem 1858-ban fennállásának 300 éves jubileumát ünnepelte. Jenát az orthodoxia kikiáltotta a racionalizmus utolsó, ütött-kopott, esendő menedékvárának s azzal vádolta, hogy a maga pestises racionalizmusával egy évszázad óta mérhetetlen károkat okozott, a templomokat kiürítette, a hitet a nép szívéből kilopta, az általános erkölcsi hanyatlást elősegítette, sőt az állami forrongások nagy részét is sokan neki tulajdonították. E felfogásokkal és támadásokkal szemben a racionalizmus apolo-

1) Nézetek a jövő vallásáról. 37. l.

2) Fogadatlan prókátor. Keresztény Magvető, 1872. 177. l.

3) Nézetek a vallás eszméjéről. 139. l.

4) Der Rationalismus. Leipzig, 1859.

giája ez a könyv, amely az ünnepélyen résztvevők nagy számából örömmel és megnyugvással állapítja meg, hogy Jenának, „az utolsó egyetemnek, mely a racionalizmust képviseli“, még több a barátja, mint sokan kívánják s hitték.

Mi a racionalizmus? „Általában az a törekvés, mondja Rückert, hogy a gondolkodás erejét *mindenütt alkalmazzuk, ahová való és ahogy illik.*“ Most ez a kérdés: Vajjon a racionalizmusnak, mint ilyen törekvésnek, tulajdonítható-e az a jog, melyet a természeti világban kétségtelenül gyakorol, a szellem világában is, vagy nem? Ezt kétségbe vonják nemcsak az orthodox hívők, hanem olyan filozófusok is, akik tudják, hogy csak saját tűzhelyeiket védelmezik, ha a ratio *korlátlan* jogát igénybe veszik. A ratio az etika és teológia területén jó és elégséges vezető, *ha a gondolkodást oly módon határozza meg, hogy ahol adva van főfeltétele: az erényes akarás, ott vallás keletkezzék a személyiségben.* Ha a gondolkodás hamis pontból indul ki, annál inkább távolodik a valástól, mennél élesebb és következetesebb. De ennek oka nem a ratióban, hanem *az akarat erejének hibás irányában* van. Az eszes gondolkodás egyenes uton vezet istenhez. A racionalizmus magában sem nem hívő, sem nem hitetlen, mert hiszen csak egy iránya az értelemnek. De ha a helyes kiindulási pontot megkapta és *az erényes akarat* szolgálatában áll, mindenütt előmozdítja a hitet. Ellenben egy olyan lélek, melynek nélkülözhetetlen az, hogy itéletét a gondolkodás határozza meg, nem juthatna hithez, ha azt a gondolkodásról való lemondással kellene megvásárolnia.

Nos, mind jobban közeledik az idő s részben már itt is van, midőn, ha nem a tömegnek, de legalább a *mívelteknek* lehetetlen lesz: valamit oka ismerete nélkül elfogadni. Üdvös dolog tehát olyan teológiát találni, melyhez csatlakozhat az is, aki *csak a gondolkodás alapján tud hinni*, amely menedéket nyújt azoknak, akik előírt tan korlátai között nem tudnak járni. A racionalizmusnak tehát nemcsak meg van a teljes joga, hanem az a tudata is lehet, hogy *az a jövő teológiája.* És reménye van, hogy lényegében akkor is fog állani, mikor az egyházi tanítások tarthatatlan részei eltűntek. Lényegében, mert csak ez állandó. Megjelenési formái változnak. Csak ne sülyedjen le az empirizmus hamis útjára.

Ez Rückert fejtegetésének rövid tartalma és végső eredménye. Lehetetlen nem látni közte és Brassai fejtegetései között a szoros kapcsolatot, a lényegben való megegyezést. Ez a megegye-

zés nemcsak arra terjed ki, hogy a ratio hatáskörét mindketten kiterjesztik a szellem s így a vallás területére is. Egyikök sem venne hitet és vallásos érzést a gondolkodásról való lemondás árán. Hanem arra is, amint a későbbiekben látni fogjuk, hogy Brassai ép oly nagy jelentőséget tulajdonít a természeténél fogva „jó“ akaratnak, mint Rückert, aki az „erényes akarást“ a vallást szülő gondolkodás nélkülözhetetlen feltételének tekinti. És amiként Rückert, a *mívelteket* tartva szem előtt, a racionalizmust tartja *a jövő teológiájának*, úgy Brassai is a mi vallásunkat, mint *legtisztítottabbat*, tartja *a mívelt világ kedvezésére legméltóbbnak s a jövő vallásának*.

A racionalizmust vádolhatják a vallásos közöny előidézésével, egyoldalúsággal, a vallásos érzés kiszikkasztásával s talán nem is teljesen alaptalanul, de kitiltani a vallás területéről annyi volna, mint lemondani a gondolkodás jogáról, vagy, mint Varga Béla¹⁾ szemléletes képpel mondja: ez az eljárás azé az öregé volna, „aki az ág végén ülve gyanutlanul fűrészeli a fát saját maga alatt.“ Ez a gondolkodásnak és elmélkedésnek tökéletes antinomiája volna, tökéletes képtelenség, ellenmondás önmagának és önmagával.

Egészen hasonló szellemben nyilatkozik Brassait megelőzően már Ferencz József a hit és lelkiismeret szabadságáról szóló híres beszédében, melyet a háromszázados tordai zsinaton mondott el. Ebben a korban a magyar protestantizmus történetében egy hatalmas liberális áramlat zúgott végig, amely nemcsak az unitárius, hanem a református és evangélikus theologusok lelkét is magával ragadta s egy merész optimizmus reményével telítette. Ennek az optimizmusnak kifejezése az a szellem, mely ezen a beszéden végigvonul s különösen az a bizalom, melyet e szavak fejeznek ki: ha tiszteletben tartjuk a hit- és lelkiismeret szabadságát, a szabad kutatás és önelhatározás jogát, ha együtt haladunk a korszellemmel, mely állandóan új igazságokat revelál, „akkor az unitarizmusnak — s ki merem mondani, hogy leginkább annak — örökre biztosítva van jövője“, mert — mondja tovább — „legjobb barátságban van a józan ésszel“.

Amit Rückert 1858-ban, Ferencz József tíz évvel később mond, ugyanazt mondja Brassai 1886-ban s mindhárman annak a sza-

¹⁾ Ami örökkévaló Dávid Ferenc életművében. Kolozsvár, 1930.

badelvű szellemi áramlatnak adnak kifejezést, amely a magyar protestantizmus történelmének egyik legszebb fejezetét alkotja.

Ha ezekután jellemezni akarjuk Brassai teológiai nézeteit, azt kell mondanunk, hogy egész magatartását a vallás kérdéseivel szemben fényes, de hideg értelme határozza meg. Lelki alkata egyoldalúan rationalis síkú. Filozófiai olvasmányai és tanulmányai határozzák meg állásfoglalását. Itt is érvényesül szabatos, nyomon járó, soha hibázni nem tudó logikája. Az a lélektani alap, melyre ő épít, egyoldalú, szűkkörű. Az ő korának lélektani álláspontja ma már meghaladott. A lélek energiái nem merülnek ki a gondolkodás logikai tevékenységében, sem az akarat autokrata működésében.

Azok a misztikus, homályos, logika törvényeire nem fűzhető vágyak, sejtések és óhajtasok, melyek minden vallás őseredeti forrásául szolgálnak, az ő korában még nem voltak a lélektani megfigyelések és eszmélések tárgyai. A tudattalan, vagy helyesebben a tudatalatti a lelki életnek az a kimeríthetetlen forrása és tartálya, melyből ma még érthetetlen módon lelki jelenségek buzognak elé, az ő korában még ismeretlen fogalom. Ő az öntudatnak még csak felfogó és akaró tehetségét (= lélek) ismeri. És ismeretlen a mai vallásfilozófiának az a fogalma is, mellyel *vallási élmény* név alatt sok vallási jelenséget próbálnak magyarázni. Nem ismeri, vagy legalább nem emeli ki a lélek tevékenységének érzelmi irányát s abban a Kant előtti lélektan egyoldalú elfogultságában mozog, amely a léleknek csak értelmi és akarati működését ismeri. Pedig a vallás Brassai szerint is első sorban a szívhez szól és nem az értelemhez. És Brassai igen messze megy a racionalizmus útján, mikor a vallás lényeges főkérdéseit csupán a józan ész bíráló széke elé vezeti s annál magasabb fórumot nem ismer el.

Megakadt a felvilágosodás racionálizmusa és supranaturálizmusa zsákutcájában s nem tudott kiemelkedni ebből a gondolatkörből. Hiányzott belőle a szellemnek az a legjobb értelemben vett misztikus hajlama, az a valódi mélységes érzelmi vallásosság, mely a nagy vallásos gondolkodókat első sorban jellemzi. De talán nem egészen helyes ez a megállapítás. Hiszen lényegében vallásos színezetű lelki alkata. Családi, iskolai környezete ebben az irányban határozzák meg személyiségét. Csatározásai a 60-as évektől élete végéig a materiálizmus, pozitivizmus és darwinizmus ellen lényegükben nem egyebek, mint tiltakozások a tudomány túlkapásai

ellen, mint visszautasítása tudományos törekvéseknek és irányoknak olyan területekről, melyeken nincs mit keresniök. Védelme a vallás tanításainak az ember vallásos szükségletei és vágyai érdekében. A valódi érzelmi vallásosság és erkölcsiség jogának hangsúlyozása és kiemelése a kor ellentétes irányú eszméáramlataiban. Nem tudott fölébe kerülni az ellentétes áramlatoknak. Harcos természete, elemző szelleme nem a békét, nem a kiegyenlítést kereste: a vallásosság és tudomány, a mélységes keresztényhit és a legalaposabb emberi műveltség harcában a tudomány álláspontján állva a vallás érdekeit védte s így a racionalizmus sekélyes vizein kellett eveznie.

Erkölcstana voluntarisztikus, az akarat mindenható, önálló erején épül fel. Kétségtelenül alkalmas arra, hogy az egyénnek az élet küzdelmeiben útmutatást és bátorítást nyújtson. Az akarat küzdelme a testi erővel nemcsak erény, hanem maga az erény. Hátha az akarat nem a jót akarja? Schopenhauerrel szemben állítja, hogy „az akarat természete szerint jó“. Ezt az optimizmust azonban a tapasztalat egyáltalában nem igazolja. Valamint a testi érzelmekről, vágyakról sem lehet általában azt mondani, hogy rosszak.

Hiszen ő maga is beszél a testnek magukra hagyott s az akaraton győzedelmeskedő vágyairól, melyek az igazi „eredendő bűn“; valamint az idegrendszer féltelenségéből eredő bűnről, melytől egyedüli megváltó az akarat. S ha az akarat természete szerint jó, miért van a hatalom, a közvélemény és vallás támogatására szorulva?

A vallásos érzés és az akarat ápolását és fejlesztését komoly szavakkal köti hát mindenki szívére: „Minden ember hát, akinek az erkölcsiség ügye szívéen fekszik, törekedjék magában, akire hatni bír, másokban is, a vallásos érzelmet ápolni, éleszteni, erősíteni és társadalmi körében terjeszteni.“ És mindenki „az államot és *vallást* minden tisztelettel s hódolattal irántuk, *csak mint segédeit* tekintse és a maga körében annak a főfőtényező magasztos, áldásos erőnek, az *akaratnak* ébrentartását, ernyedetlen működését szóval és tettel, szoktatással, oktatással és biztatással eszközölni törekedjék.“

Brassai vallásos életfelfogása alapján a Kant és iskolája nézetén alapszik, amely a vallást és erkölcsöt azonosította: „minden vallásnak erkölcstan az egész tartalma“.1) A vallásos öntudat

1) Nézetek a vallás eszméjéről, 124. l.

ezt az álláspontot ma már sekélyesnek, egyoldalúnak és meghaladottnak tekinti.

Milyen hely illeti meg hát Brassait a magyar unitarizmus történetében? Fűződik-e nevéhez valamely oly érdem, amely az unitárius hitelvek fejlődését jelenti? Erre a kérdésre nemmel kell felelnünk. A dézsi complanatio nagy történelmi tilalomfája több, mint 200 esztendőre állította meg a fejlődést. Csak a 18. század felvilágosodása eszméinek általános térfoglalása és az 1848. évi szabadelvű törvények becikkelyezése után szabadul meg a magyar unitarizmus azoktól a történelmi béklyóktól, melyek a szellem minden szabadabb lendületét lenyűgözték. Szentábrahámi Summája után a 19. század 60-as éveig teljes csend és letargia van az unitárius gondolat berkeiben. Innen kezdve aztán kezdetben óvatosan és félénken, később mind bátrabban és öntudatosabban jelentkeznek az unitarizmust ismertető és védő iratok. Ferencz József kátéja, később hittana, Simén Domokos bibliai kritikai tanulmányai jelzik e fejlődés fázisait. Ezekhez járulnak Brassai tanulmányai, melyek lényegükben népszerűsítők, apologikus természetűek, befelé a hiveket erősítők, kifelé, néha támadva is, védekezők. A Keresztény Magvető megindításával, Channing, Martineau, Clarke, Parker tanulmányainak és beszédeinek lefordításával a vallási szabadelvűségnek és vallási kérdéseknek elfogulatlan, szabad szemléletével a vallásos gondolatoknak olyan gazdagsága áramlik be a magyar unitarizmusba, amely a mai állapotok kifejlődését lehetővé tette. Hogy Brassai neve ebben a fejlődés-történelemben nem jelent korszakos fordulatot, mint több más tudományszakban, az annak tudható be, hogy ő nem volt ex asse teológus és a tudományok más területein gígászi terheket kellett hordoznia. Így is azonban a múlt század 80—90-es éveiben ő volt a magyar unitarizmus általánosan becsült, nagytekintélyű apologetája és magyarázója. S Krizával, Ferencz Józseffel és Simén Domokossal együtt neki köszönhetjük, hogy unitárius hitelveket többen hittek és vallottak, mint amennyi hívőt számlált az egyház. Ha az unitárius hitelvek rendszerében új gondolat nem fűződik is nevéhez, ezt a történelmi érdemét fel fogja jegyezni az unitárius egyháztörténelem.

Dr. Gál Kelemen.

Ürmösi Károlyné verseiből.

1. Vonaton.

A fülke telve utasokkal.
Arany fényben kacag a nap.
Mosolygó, édes kis apróság
A nyitott ajtón beszalad.
Nagy, fekete virágszemével
Oly bizalommal néz körül,
A sok közönyös, fáradt utas
Enyhülten néki úgy örül.
Pici száján román szó gyöngyöz
És csicsereg, mint kis madár ;
Leányom halkán hivatgatva
Maga mellé biztatja már.
De hirtelen, a magyar szóra,
Morcosodik a kis román
S a jókedvű nap is elborúl
Egy futó felhőcske nyomán.
Huzódva mégis csak leül,
Hallgat duzzogva s nem cseveg,
Unalmában ásitva bólint
S már hunyogat a csöpp gyerek.

Ott ülök szemben,
Hallgató csendben,
Mint mikor fájón,
Ködülte tájon,
Tarolt határon,
Borongó bánat
Fényt nem találhat . . .

Búsultan fájva tünölködöm :
Igy csirázik a gyűlölet,
Ártatlan kis gyermekszivekben
Minden jó magot előlhet . . .
S szólni szeretnék bánatomról,
De kisleányom csöndre int,
Felhő tűnik s e pillanatban
A nap ragyogva széttelint ;
Folyó aranya dúsan ömlik
A félrebillent fejcskére —
S én könnyes ámulattal nézek
A megható, drága képre :
Magyar vállon román fejecske,
Odabékülve, szeliden,
Álom-mézétől öntudatlan,
Boldog varázsban ott pihen.
Sokáig nézem önfeledten.
Isten országa ily közel ? ! . . .
Imás sóhaj szakad szívemről :
Testvériség, jövel — jövel !
S valami mondhatatlan érzés
Soká fogja még lelkemet :
Testvériség ezen a földön
Csak álmodók álma lehet ! ! ! . . .

2. A bolond.

Nincsen senkije.
Nem bántja semmi.
Dőrén kacag, ha az utcán halad.
Réveteg szeme pislogó mécs csupán,
Élet lángja abban soha nem lobog.
Kószál céltalanul, tudattalanul,
Örömet nem ismer, bánatot nem tanul...
Testéről fityegnek elrongyolt rongyok,
Rőt ábrázatán torz fintor vigyorog.
Fizetnek olykor: „kacagj bolond!“ — s kacag,
Felrikolt rémes, lélektelen hangja:
Mint elveszett élet félrevert harangja...

De ha templomhoz ér, szegény, szegény bolond,
Míntha átvillanna a szívéen valami:
Rég hallott dalfoszlány, vagy ima szavai...
— Valamikor talán anyja könnyezte el —
Arca pillanatra emberré melegül...
Megáll a bolond és kalapot emel.

3. Hitem.

Én nem kereslek rég avult dogmákban,
Tudós könyvekben sem kutatlak, Istenem!
Hozzád vágyódásom: léted bizonyosága
És lelkem békéje, mikor imádkozom.

Mit vár az Unitárius Egyház mai ifjú nemzedékétől? ¹⁾

Mindenekelőtt fogadják mindannyian, akik itt egybegyültek s mindazok, akiknek teremtő akarata eredményeként ezek a Konferenciák létrejöttek és megújulva folytatódnak, legmelegebb üdvözlétemet és üdvözlését mindazoknak, akik szerető és féltő gonddal munkálnak egyházunk jobb jövőjének felépítésében.

Az ifjúság megmozdulása és szervezkedése mindig záloga volt a jobb jövőnek. Ma azonban kétszeres jelentősége és fontossága van ennek általában, de a mi unitárius egyházunkban is. Mert a mai magyar és unitárius ifjúság nemcsak a szó mindennapi jelentése szerint „új nemzedék“, hanem sokkal mélyebb, sokkal súlyosabb értelemben. A mai magyar és unitárius ifjúság nincs abban a helyzetben, hogy kitaposott úton járjon, hogy kialakult világnézeteket és ideálokat kész adottságokként fogadjon el a maga számára, mint ahogyan pl. az az ifjú nemzedék, amelyben annak idején én is és a hozzám hasonló koruak felnövekedtünk. Ez az ifjúság immár nem láthatja maga körül az erkölcsi társadalmi fel-fogásnak azt a kiforrott, megüledett és megtisztult rendjét, amelyben a mi nemzedékünk töltötte ifjúságát s amelyet megingathatatlannak és elpusztíthatatlannak gondoltunk. Nekünk volt, amibe kapaszkodjunk, biztosnak éreztük a talajt lábaink alatt.

A mai nemzedék tétovázva keresi a jövőt s apáival beszélgetve, csodálkozva dörzsöli szemét egy elmúlt világ romjai fölött. A tétovázásból azonban hamar magához kell térnie, mert a valóságnak, a tényeknek olyan erős és nehéz bilincsei szorongatják, hogy minden életerejét és energiáját latba kell vetnie, ha meg akarja állani helyét; vállaira kétszeresen súlyos és nehéz feladatok nehezdednek, mint az előbbi nemzedékére. Jövőt és életet kell teremtenie a maguk számára itt ezen a földön.

¹⁾ Felolvastattott a nyáradszentlászlói ifjúsági konferencián 1931 aug. 20-án.

Ezért mondtam, hogy a mostani ifjú nemzedék nemcsak a szó közönséges értelmében új, hanem sokkal mélyebb és súlyosabb értelemben. Nemcsak ők maguk újak, hanem egy teljesen új világban találják magukat, amely kiforratlan, szüntelenül mozgó, vulkánikus talaj. Egy korszakban, ahol nincsen semmi abszolút, hanem minden relativvé, viszonylagossá lesz az új értékelés ingadozásainak közepette. A relativitás elmélete bevonult nemcsak a természettudományba, hanem a lelkivilágba, az erkölcsi és társadalmi eszmék honába is.

Ezért nagyfontosságú az ifjúság minden megmozdulása s különös figyelemmel, áhítatos érdeklődéssel kísérjük minden lépésüket, mert tőlük várjuk, amit mi már nem tudunk megcsinálni. Tőlük várjuk a nagy múlt továbbfolytatását s féltő aggódással figyeljük, hogy vajjon betöltik-e a várakozást, amelyet hozzájuk fűz ez a szent egyház és az erdélyi magyarság.

Engedjék meg, ha ezt az alkalmat fölhasználom arra, hogy egyet-mást figyelmükbe ajánljak a lelki evolúciónak ama magasztos, de nehéz és küzdelmes processusában, amelyen Önök szükségképpen átmennek, hogy rámutassak a multnak egy pár hiányára, amelyek kiküszöbölése az Önök feladata leendő egyházunk és fajunk jobb jövőjének megteremtése érdekében. Úgy érzem, hogy ha talán sokszor hallott dolgokat mondok is el, mégsem végzek fölösleges munkát.

Az imperium átvétele óta megindult egy folyamat az erdélyi magyar társadalomban. Ez a folyamat a magyar társadalom lelki egységének megvalósítása felé halad. Nemcsak a vallásfelekezetek között, hanem a társadalmi rétegek között is nagyfokú közeledés történt a lelki egység megteremtése felé. Ez nem véletlen dolog, hanem egyfelől a körülmények kényszerű, öntudatlan nyomásának eredménye, másfelől pedig a magyar középosztály belátásának és új mentálitásának ösztönös megmozdulása. Ez az egész megmozdulás abban összegeződik, hogy a tanult osztály, az u. n. intelligencia, jelentékenyen közeledett a föld népéhez s a föld népe is talán valamennyire az intelligens középosztályhoz.

Ennek a munkának a befejezése az Önök nemzedékének egyik fő feladata. A nép minden fiának, minden rétegének egybe kell olvadnia lelkileg, szellemileg, közösnek kell lennie céljaiban és akaratában egyaránt. A magyar társadalomnak a multban meg volt az a nagy hibája, hogy nem tudta a népet, az ősforrást kellőképpen

értékelni s a közvetlen lelki kapcsolatot vele fenntartani. A legtöbbször fölfelé nézett, pedig elsősorban a nép felé kellett volna néznie, mint ahogy ez történt az akkor kisebbségi sorsban élő erdélyi román és szász népnél. Most már arra kell igyekeznünk, hogy a népünkkel való közvetlen kapcsolatot minél inkább elmélyítsük s minden irányban teljessé tegyük.

A magyar társadalmi osztályok lelki egybeforrása ma már, hála Istennek, jó úton halad. Itt azonban a jóakarát s a jó kezdeményezés még nem elegendő. A kapcsolatot ki kell építeni minden téren, gazdasági és kulturális téren a lehető legszilárdabb alapon. Ez a nagy feladat az Önöké. Ennek a nemzedéknek súlyos, de mérhetetlenül magasztos feladata, hogy a néppel egybeforjon s lelkiismeretes, önmaga hasznát nem néző, igaz vezetője legyen a magyarság tömegeinek s erős öklével csapjon le mindenüvé, ahol az álnépieskedés legtöbbször önző kilengéseivel találja magát szemben.

A magyar ifjúság, ezt örömmel kell megállapítanunk, megértette a kor hívó szavát s komoly felkészültséggel fogott hozzá az e téren reá váró feladatok megoldásához. A jelszónak, amely így hangzik: „Ki a faluba“, nem szabad üresen elhangzania, hanem mind több és mélyebb tartalommal kell megtelnie. Ez a mozgalom bennünket, unitáriusokat, egyházilag is a lehető legközelebről érdekel. Hivünk túlnyomó része a falukban lakik. Legsorgosabb egyházi feladat, hogy ennek a népnek mindennemű érdekét és érdeklődését fajunk és egyházunk előmenetelére kielégítsük. Az egyháznak ki kell terjesztenie érdeklődését a nép életének minden irányú megnyilvánulása felé. Nélkülözhetetlen segítője kell, hogy legyen mindabban, ami nemcsak szellemi és lelki, hanem anyagi gyarapodását is elősegíteni van hivatva. Hogy ezt a feladatot teljesíthessük, erős unitárius lelkekre van szükség, akik sem a munkát, sem az áldozatot nem sajnálják.

Hogy az egyház mennyire fölfedezte hivatásának új mezejét, annak élő bizonyága az, hogy ebben az évben nyílik meg az unitárius földmives iskola Székelykereszturon. Mennyi akadállyal kellett megküzdenünk, amíg eljutottunk idáig; pedig ha reá lehet mutatni a nép érdekében való cselekedetre, akkor épen ez volt az, amelyet az egyház ennek az iskolának a felállításával végzett.

Sajnos, felekezeti elemi oktatásunk kérdése az idők mostohasága miatt, nehéz időket él. Szegények vagyunk, amilyenek soha

sem voltunk talán, de elvek feladásával, elemi iskolák feladásával még szegényebbek leszünk nemcsak erkölcsileg, hanem anyagilag is. Felekezeti elemi népoktatásunk fenntartása, népünk létérdeke, egyházunk fennmaradásának záloga. Az ifjúság figyelmét itt, evvel az alkalommal is, felhívom erre a kérdésre, mert ez is a jövő kérdése. Kérem Önöket, hogy nyissák ki éles, fiatal szemeiket s legyenek ebben a kérdésben jobban résen, mint apáink.

Általános tapasztalat, más, nagyobb egyházak vezető körei ebben megerősítenek, hogy ahol felekezeti iskola van, egészen más a tanuló ifjúság minden tekintetben, mint ahol nincs. Ebben az irányban, épen itt, a nyárádméntén, az egyik nagy magyar felekezet püspöki vizsgálószéke gazdag tapasztalatot szerzett.

Jól jegyezzük meg, hogy nekünk, unitáriusoknak, aránylag is kevesebb felekezeti iskolánk van, mint a másik két magyar egyháznak. Viszont az is igaz, hogy legtöbbet áldoztunk aránylag iskoláinkra az anyagiakban. A szászoknak az ereje felekezeti elemi oktatásában van s ők ennek teljes tudatában vannak. Az unitárius lélek összefogásának nincs ma nagyobb, szentebb kötelessége faji és egyházi szempontból, mint a felekezeti elemi iskolázás romjainak megmentése. Azért szinte hihetetlen, hogy akadjanak köztünk olyanok, akik meg akarnának szabadulni még attól a kevés iskolától is, amelyek jelenleg egyházunkban működnek.

De nemcsak a népnevelés kérdéseinél kell foglalkoznunk a néppel. Az orvos, az ügyvéd, az iparos ezer és ezer alkalommal mutathatja ki azt, hogy népének hű szolgája, hittestvérének önzetlen lelki barátja. A lelki kapcsolatok csak úgy lesznek erősek és teljesekek, ha mindenki, minden téren, kora ifjúságától késő vénségéig, állandóan közreműködik az unitárius közösségérzet és lelki egység megteremtésén.

Minden törekvés sikere attól függ, hogy milyen erős és kitartó, milyen tartalmas és minőségében is helyét megálló az a szellem, amelyből fakad és amelyen nyugszik. Az újabb nemzedéknek erős lélekre, belső alkatában megerősödött és megizmosodott lelki strukturára van szüksége, hogy feladatait elvégezhesse. Ezért mi — s ez a második, amire figyelmüket reá kívánom terelni — lélekben edzett és tartalmas jövő nemzedéket várunk. Szükségünk van a befelé való unitáriusokra, az unitárius lélek belső megerősödésére, újjá teremtődésére a saját maga őseréből és ősforrásai-ból. Több lelkiséget, több elmélyedést kívánunk az unitárius szel-

lem területén. Mélyebb meggyőződést, igazabb hitet, sziklaszilárd erkölcsi alapot, mely táplálja és fenntartja magát s beleömlik az unitárius közéletbe, mint az anya vére vérszegény gyermekének ereibe. A mi vallásunk s ezen alapuló egész világfelfogásunk a szellemiség, a lélek erejének megnyilatkozása, utólérhetetlen értékeinek felismerése. S mégis, vajjon épen mi volnánk azok, akik nem fordítunk elég gondot erre s egyházi életünket az egyház külső életében az u. n. egyházpolitikában akarnók kiélni?!

A hiányokat nagyon jól érezzük. Kell is éreznünk, mert ez minden haladás előfeltétele. Haladni pedig kell, kétszeresen kell annak az unitárius egyháznak, amely hitfelfogásában, törvényalkotásában és intézményeiben mindig meg tudta és meg akarta érteni a kor szellemét. Ám a haladás és a fejlődés nem pusztán külső organizációnk, külső megnyilatkozásaink változtatásában vagy újjáalakításában áll. Érdekes, hogy egyházunk egész egyeteme a külső reformoktól hangos. Némelyek a Szervezeti Törvényt kívánják megreformálni, mert mint egyik cikkíró mondja: „Legfelsőbb hatóságunk nem bírja a köz kifejezett bizalmát és így az egyházegyetem akaratának nem igazságos képviselője és kifejezője.“¹⁾ Ehhez hasonló súlyos megállapítások egyházunk más intézményeire nézve is igen gyakran elhangzanak. Az eredmény azonban távolról sem az, amit némelyek kétségtelenül jóhiszemű elgondolásaik alapján remélnék, hanem ellenkezőleg, az, hogy az emberek minden bizalmát megingatják törvényeinkben és intézményeinkben. Így, ahelyett, hogy igyekeznénk stabilizálni a lelkek egyensúlyát, ami egy egyháznak elsődleges és legfőbb kötelessége, folyton új és új anyagot dobunk az amúgy is agyonkínzott lelkekbe a az így bedobott anyag a tájékozatlan emberek lelkében lángrollobbanva végzi a maga sokszor romboló munkáját. Csaknem teljesen és változatlanul átvesszük a világi politika szegényes eszközeit, ahol egyik párt dezavualja a másikat s ha kormányra kerül, a törvények és rendeletek áradatát zúditja a polgárokra. Ez a rendszer még ha be is válik az állami életben, nem válik be az egyházban. Az egyháznak más eszközei és más céljai is vannak, mint a világi politikának s ha azokat mellőzi, akkor elveszti célját és rendeltetését.

Az egyház célja elsősorban a lelkek reformja és építése, magas isteni és emberi feladatainak szolgálatában és érdekében. Mi

¹⁾ Lásd „Unitárius Egyház“ c. lap 1931. évi 4. sz. Dr. Lőrinczi István.

a lélek, a szellem elsődleges és legfőbb értékének hivatalos letéteményesei vagyunk. Mi, unitáriusok, különösképen. Nekünk arra kell törekednünk, hogy az unitárius szellem útján a lélek mindenható erejében való hitet erősítsük, a közvélemény minden ellenkező áramlataival és megnyilvánulásaival szemben is. Azért szükségünk van arra, hogy az emberek bizzanak az egyházban és szeressék azt; hogy lássák meg, hogy minden romlások közepette is van egy hely, egy mindenféle pártoskodástól, egyéni érdekek tülekedésétől, anyagi érdekeltségektől mentes, tiszta és nemes törekvéseket megvalósítani akaró szentély. Egy szilárd mag, amely körül kijegecesedhetik és életet nyerhet az elkallódó emberi lelkek nyugalmat és a biztos értékekbe vetett hitet áhító reménykedése.

Ezért nem pusztán törvényváltoztatásokra és rendszabályok beállítására van szükség, hanem új, egybefogó és teremtő unitárius szellemre. Az ember egyik nagy hibája, hogy az élet sebbel-lobbal rohanó forgatagában egészen megfeledkezik magáról, mint lelkes lényről, mely isteni célok betöltésére van elhivatva s kívülről akarja a világot megváltoztatni, holott minden igazi nagy reform és átalakulás először a lelkületnek, a belsőnek átförmálását kívánja és követeli.

Kevesebb politikát és több lelkierőt! Tágasabb és szélesebb horizontu látókört, meggyőződéses hitet kell megteremtünk, amely nem bukik el az első akadályokon. Sem egeket ostromló idealizmusra, sem a felhőkön tova szálló fantáziára nincs szükségünk, hanem a tényekkel, a realitásokkal számoló, józan előrelátásra s céljaink helyességébe vetett meg nem rendülő hitre. A mi lelkünk üdvössége és boldogsága soha sem függ pusztán külső reformoktól, hanem a lélek belsejének megújhódásától, cselekedeteinek minőségétől, amelyek mások lelki világának tökéletesbbülését is elősegítik.

Hála Istennek erre sem kell nagyon biztatnom Önöket, hiszen ennek a Konferenciának a programjából annyira kicsendül a lelkiekben való újjászületési vágy, hogy lehetetlen fel nem ismerni.

Ennek a lelki újjászületésnek előfeltételei:

1. több és mélyebb vallásos érzés, meggyőződéses hit mindabban, ami az unitárius szellem szülötte. Az unitárius jellem nem szabad, hogy megtűrje a közömbösséget;

2. végtelen és elmélyedő szeretet és vonzódás hittestvéreink irányában, szellemi és anyagi erejének megerősítése céljából. És végül

3. emelkedett szellemű kritika magunkkal és másokkal szemben, amely kizárólag a közérdeket szolgálja. Önfegyelmzés, mely másokat is fegyelmzettiségre kényszerít. Az unitárius egyház nem szakadhat pártokra sem szellemileg, sem egyházzpolitikailag. A szellem egysége a mi vallásunk lényege minden vonatkozásban s aki ez ellen cselekszik, az szent lélek elleni bűnt követ el.

Mindez természetesen nemhogya kizárná, hanem megköveteli az egészséges reformokra való törekvést s a cselekvő akaratot, amely a reformot végre is tudja hajtani. Mert, ha a reformok nem állanak arányban a végrehajtás erejével, akkor légüres térben vergődő szellemi koraszülöttek, amelyek többet ártanak, mint használnak. Ha valaki veszi magának a fáradságot, hogya egyházunk szervezeti törvényét végig olvassa, meglátja benne azt a mindenre kiterjedő aprólékos és szeretetteljes gondot, amelyet az évszázadok aggodalmaskodó egyházzszeretet méltónak tartott arra, hogya papírra tegye. S máig sincs végrehajtva.

Ha végre volna hajtva az a szellem, amely a rideg §-okból sokszor kicsendül, akkor nem volna szükségünk új törvényekre. Ez is azt mutatja, hogya a törvény csak akkor él, ha az a szellem, amely alkotta, általa életre kél és hat. És mutatja ez tovább azt is, hogya a míg a lélek nincs megreformálva, addig minden egyéb hiábavaló.

Sokkal több reménység és kívánság születik, mint ahány tényleg meg is él. Ez talál az egyesekre és a közösségekre. Ez jól is van így s mégis nekünk sors sujtotta kis egyház fiainak arra kell törekednünk, hogya a józan belátás és higgadt mérlegelés legyen urrá közöttünk. A lelkiélet csak akkor harmonikus, ha tehetőségei arányban állanak egymással.

Egyházunk nem szegény a lelkiélet megreformálásra vonatkozó tervekben és javaslatokban. Hitoktatásunk, istentiszteletünk reformja évek óta foglalkoztatják az arra hivatottak lelkét, egyesületi életünk kimélyítése s végül az ifjusági megmozdulás is ennek a lelki reformnak a szolgálatában állanak. Időnként ha el is landadnak, ujra élednek. Lassankint a lelkekbe beidegződnek. A lelki megérlelés a legcsodálatosabb és legszentebb folyamat mindazok között, amelyek az emberiség életére befolyással vannak. Megkezdni nem lehet, sem erőszakolni, csak segíteni, de kizárólag csak lelki eszközökkel. Az egyház csak ilyen lelki politikát tüzhet, de ha ezt becsülettel és kitarással csinálja, minden nehézséget legyöz idővel.

Csak ezen az úton születhetik meg az Önök programjának egysége, amelynek, amint a Kévekötés legutóbbi számában olvassuk három pillérje van: a vallás, a fajiság és a szocializmus. Hihetetlenül szép program. A legtágabb értelmű Isten és ember-szeretet programja. Boldog lehetne egyházunk, ha őseitől örökölt szent hitének erejét a maga teljes hatékonyságával bele tudná vinni a legnemesebb értelemben vett szocializmus síkjába, ha Jézus szellemét Dávid Ferencen keresztül bele tudná vinni a modern társadalmi fejlődés jövőjébe. Ha van egyház, amely erre igazán hivatott, az a mi egyházunk, a mi hitünk, amelyért halált és fogóságot szenvedtek ezek, de amely sohasem fogatott fegyvert embertársa ellen, amely mindig szegény volt anyagiakban és mindig gazdag lelki nagyságban, gazdag nagy egyéneken, akik a közösségért feláldoztak mindent. Legyen áldott az örökség, amelyet kaptunk és a jövő, amelyet várunk a mi ifjúságunktól.

Ime ezeket akartam itt röviden elmondani. Komoly és súlyos természetű dolgok s hogy mégis elő mertem állani velük itt, az Ifjúsági Konferencia színe előtt, annak oka az, mert nagyon komolynak, korszakalkotóan komolynak tartom az unitárius ifjúság szervezkedését és tömörülését s olyan biztató jelenséget látok benne, amelyből nagyon sok jó származhat egyházunk jövő életére. Adja Isten, hogy úgy legyen. Én szivemből kívánom ezt Önöknek és az Egyháznak.

Dr. Varga Béla.

Ádámossy Gábor.
1878—1931.

Lelkeszi karunknak egy kiváló és nemes fajsúllyal bíró tagja dőlt ki az élők sorából Ádámossy Gábor kövendi lelkesznek folyó évi november hó 20-án, 53 éves korában történt elhunytával. 30 évig pásztorolta a reá bizott nyáját féltő gondnal, atyai szeretettel. Azok közé tartozott, akik nem sokat hallatnak magukról, de híven és lelkiismeretesen állják a posztot, ahová a Gondviselés helyezte. Szerette népét s a nép is szerette őt. Csendben és zajtalanul nem régen ünnepelték hivei lelkeszi szolgálatainak 30-ik évét. Sajnos, ő már akkor nem tudott eléggé örvendeni annak a nagy szeretetnek, amely minden oldalról körülvette. Éreznie kellett, hogy az enyészet szele süvölt fölötte abban a romboló betegségben, amely ellen az orvosi tudomány minden eszközével küzdött, de amelyet pusztító munkájában feltartóztatni nem tudott. Az aranyostordai egyházkör hűségét avval jutalmazta, hogy jegyzőjévé választotta s e tisztét éveken keresztül nagy odaadással végezte. Feleségét és két kis gyermekét pótolhatatlan veszteség érte élete java-korában történt elhunytával. Rokonszenves egyénisége és igaz baráti érzülete feledhetetlen azok előtt, akik ismerték. Nyugalma legyen csendes!

V. A.

Dr. Kiss Ernő.

1868—1931.

Makón iparos szülőktől származott s szerzetesi pályára indult. Vácón és Nagykanizsán tanárkodott, míg 1900-ban a kolozsvári piárista gimnáziumhoz rendelték. A következő évben a szerzetrendből kilépett és unitáriussá lett s ugyanakkor a kolozsvári unitárius főgimnáziumunkhoz választották meg rendes tanárnak. Innen kezdve itt működött 1929 január 1-ig, amikor nyugalomba ment és Magyarországra költözött, ahol ez év november 9-én Alagon hirtelen meghalt.

Dr. Kiss Ernő kiváló szellemi tehetségekkel volt megáldva Istentől. Azok közé a tanárok közé tartozott, akik folyton tanulnak és ismereteiket gyarapítani igyekeznek. Ezért az ismeretek gazdag tárházával rendelkezett s azokat bőven osztogatta a tantermekben és az irodalomban egyaránt. Jó megfigyelő és könnyen felfogó tehetsége bizonyos konzervatív hajlandósággal párosult. Gyorsan dolgozott s ezért nem élhetett mindig a kellő kritikával. Kijegecsedett módszerével sikeresen tudta ismereteit tanítványaival közölni. Irodalomtörténeti és nyelvészeti kérdésekben otthonosan érezte magát. Különösen Vörösmartyt szerette.

Önálló művei jelentek meg Dávid Ferencről, Szemere Bertalanról, Mikszáth Kálmánról. Számos cikket írt egyes lapokba, amelyek közül minket különösen érdekel Bölöni Farkas Sándorról írott értekezése. Olaszból is két értékes tudományos munkát fordított magyarra, u. m. Occoni irodalomtörténetét és Croce esztétikáját. Több tankönyve jelent meg. Az Erdélyi Irodalmi Társaságnak több éven keresztül titkára volt. Sok oldalú működésével feledhetetlen emléket hagyott maga után.

V. A.

Kisfaludy Károly emlékezete.¹⁾

(Halálának századik évfordulója alkalmából.)

1830—1930.

„Hullatja levelét az idők vén fája“, és amint peregnek róla a levelek, amint tova tűnnek az évek, szebbnél-szebb évfordulók váltogatják egymást, amelyek magyar szellemóriások születésére, magyar hősök és apostolok elhunytára emlékeztetik a most élő magyar nemzedéket.

Ahol csak valamelyes otthona van a magyar műveltségnek, mindenütt hálás kegyelettel tartják számon ezeket az évfordulókat. Mi is csak önmagunkat becsüljük meg azazal, ha az ilyen szép alkalmakat nyom nélkül elröppenni nem hagyjuk, hanem egyéb hívságos szórakozások helyett, azoknak szentelünk egy-egy estét, akik száz esztendővel ezelőtt a magyar művelődés és irodalom úttörő hőseiként hunytak el.

Manapság, amikor az új magyar irodalomnak szebbnél-szebb alkotásaiban gyönyörködhetünk, és a tudományok összes ágait magyar nyelvű remekművekből ismerhetjük meg, talán nem is tudjuk eléggé méltányolni az úttörők munkásságát!

Sokan nem is sejtik, hogy százesztendő távlatából szemlélve, milyen megható és fölemelő látványt nyújt az a lelkes és kitartó küzdelem, amellyel az 1800-as évek magyarjai a nemzeti szellem ébresztgetésén, a magyar nyelv és irodalom pallérozásán, s európai színvonalra emelésén fáradoztak!

Mennyi tragikus hőse, hány szent mártírja volt ennek a fenségesen szép küzdelemnek! Ki győzné őket számba-

¹⁾ A székelykereszturi unitárius főgimnázium felső tagozata javára rendezett Kisfaludy-emlékünnepeken elmondott emlékbeszéd.

venni? Ki tudná azt eldönteni: „Melyik volt szebb, melyik dicsőbb, melyik nagyobb.“

Talán az a *kőrösi Csoma Sándor*, aki száz esztendővel ezelőtt halálos veszedelmekkel dacolva, életét áldozta rá, hogy felkutassa az ős magyar hazát?

Talán az a *Kazinczy Ferenc*, magyar nyelvünknek az a halhatatlan reformátora, aki az egész világirodalomban páratlan méretű magyar nyelvújítási mozgalmat vezérelte és végrehajtotta?

Talán az a *Széchenyi István*, az a nyughatatlan magyar, aki tétlen álmodozásából fölrázta az alvó nemzetet, s aki fejedelmi adományával, történelmi fenségű példájával megalapította a Magyar Tudományos Akadémiát?

Talán az *idősebb Wesselényi*, aki a magyar színjátszást egy Mecaenas bőkezűségével segítette át a kezdet nehézségein, és Erdély dicsőségére, az egész magyar művelődés javára, az első, állandó magyar színház megteremtését biztosította?

Vagy talán az a *Kisfaludy Károly* volt nagyobb, aki a magyar színtársulatok működését eredeti, magyar darabokkal támogatta, s aki ezelőtt száz esztendővel úgy szállt korai sírjába, mint a magyar vígjáték atyja és mint az újabkori magyar irodalom hajnalhasadásánk egyik vezéralakja?

Sokan voltak! Külön-külön, és együttesen mind lelkes hősei, rajongó apostolai, vagy épen szent mártírjai voltak az úttörők korszakának!

Küzdelmük történelmi jelentősége hamarosan meghihlette a történetíró tollát. A Genfben bújdosó *Horváth Mihály*: „*Huszonöt év Magyarország történetéből*“ címen hatalmas monográfiában örökítette meg a nagy idők nagy embereit, s az érdekes és szép korszak nagyszerű eseményeit.

Jókai Mórt, minden idők legnagyobb magyar regényíróját pedig annyira vonzotta és lelkesítette küzdelmüknek regényes szépsége, hogy egyik legszebb regényével hódolt dicsőemléküknek. „*És mégis mozog a föld*“ című regényének hőségévé „*Jenőy Kálmán*“ névvel épen *Kisfaludy Károlyt* tette. Kisfaludy Károly élete alig 42 esztendőre, irodalmi működése pedig 1819—1830 közt mindössze 11 évre terjedt, és mégis ünnepelt íróvá, s különösen az ifjabb írói nemze-

déknek elismert vezérévé küzdötte fel magát. 1820 táján, az ő írói pályája kezdetén a magyar irodalom megújulásáért kifejtett buzgóságának a legtöbb irodalmi műfajban már szép eredményei mutatkoztak. A francia, görög, latin és német remekművek lelkes fordítói, vagy buzgó utánczói ekkor már 50 év óta végezték áldásos munkájukat, s a török-német világban elárvelt, elszegényedett magyar nyelvet gazdagabbá, csinosabbá, tömörebbé és hajlékonyabbá tették. Azok mellett, akik írói tehetség nélkül, inkább csak hazafiságból művelték az irodalmat, idővel olyan híres és ünnevelt poéták is támadtak, mint Virágh, Berzsenyi, Csokonai és Kisfaludy Sándor, akik az idegen műformákat eredeti, magyar tartalommal és szellemmel töltötték meg. Virágh és Berzsenyi klasszikus ódáit a görög latin műveltségű férfiak olvasták büszkeséggel és hazafias lelkesedéssel. Csokonai Lilla-dalai és Kisfaludy Sándor regéi, meg Himfy-dalai magyar nőinket bájolták el. E magyar költemények már elérik a nyugateurópai irodalom színvonalát, s lírai és elbeszélő költészetünknek ma is szép és becses darabjai.

De a magyar regény- és novellaírásnak, s különösen a magyar drámai irodalomnak Kisfaludy Károly előtt nem támadtak volt még olyan hívatott költői, akik ezeket a műfajokat a jámbor szándékú kísérleteken felülemeljék és maradandó alkotásokkal gazdagítsák.

A magyar színjátszás, — bár állandó otthona még nem volt, — néhány nemzetiesebb szellemű magyar vármegye támogatásával és a Wesselényihez hasonló hazafias érzésű nemesség pártolásával életerőre kapott, de magyar drámai irodalom hiányában németből fordított gyarló színművek előadásával kínlódott és vergődött.

Az 1819-ik év azonban szerencsés fordulatot hoz a magyar színjátszás és a magyar dráma sorsába, és egyszersmind örvendetes fordulatot hoz Kisfaludy Károly életébe is.

Kisfaludy Károly már 31-ik évében járt, de még mindig küzdött az étellel, még mindig kereste önmagát. Atyja akarata ellenére odahagyta a katonaságot, ahol hadi vitézségével, bátor magatartásával már a főhadnagyságig vitte volt.

Testvéröccse volt az 1800-as években országosan ünne-

pelt *Kisfaludy Sándornak*, a Himfy-dalok poétájának. Károly is írói és művészi hajlamokat érzett magában. Festőművésznek akarta kiképezni magát, de bátyja költői dicsősége állandóan ösztönözte az irogatásra is. Különösen színdarabok írásával már régóta kísérletezett. Mint katona és festő sokat bolygott a világban, „s bolygó lába száz tövisre hágott.“ De a szenvedések tűzében lelke megedződött és megtisztult. Bolyongásaiban gazdag emberismeretet szerzett; a nagy világban sokat látott, sokat művelődött. Bebarangolta *Olasz- földet*, *Bajorországot* és *Ausztriát*. Bécsben — nyomorgásai és nélkülözései mellett is — állandóan látogatta a színházakat, és így bőséges alkalma volt bepillantani a színi hatás titkaiba.

Ime! Milyen végére-mehetetlenek az Úrnak útjai! Épen a szenvedések és hányódások közben szerzett tapasztalatok nevelik Kisfaludy Károlyt a várvavárt magyar drámaíróvá!

Sok hányódás után, 1817-ben Pesten telepedett meg, ahol olykor Kazinczy írói körével barátkozva, arcképfestésből tengette nyomorusággal és sok nélkülözéssel teljes napjait.

Egy szerencsés véletlen azonban váratlanul jobbra fordította Kisfaludy Károly viszontagságos életét. A székesfehérvári vándorszíntársulat előbb Fehérváron, majd 1819 május 3-án a pesti német színházban előadta a jóformán ismeretlen írónak, Kisfaludy Károlynak: „*Tatárok Magyarországon*“ című vitézi játékát. A hatás óriási, a lelkesedés bámulatos volt! A vergődő magyar színészet e sikerrel fölfedezte Kisfaludy Károly személyében az első hívatott drámaíró. Az önmagára talált, öntudatra ébredt Kisfaludy pedig kedvesen fogadott darabjaival talpra állította a magyar műsor nélkül csak tengődő magyar színészetet.

Az első színpadi diadalt újabbak követték, s az ünnepelt festő-drámaíró ezentúl minden idejét irodalmi munkásságra fordította. Legfőbb üdülés, szórakozásképpen tért vissza néha festőecsetjéhez. Lázás sietséggel dolgozott. Gyors egymásutánban írta történeti drámáit és vígjátékait. A színészek mind nagyobb és nagyobb diadalokat arattak a Kisfaludy-dramákkal és vígjátékokkal. 1819 őszén „*Kérők*“

című vígjátékát adták elő. Ez még történeti drámáinál is jobban tetszett. Ennek fényes sikere — történeti drámák helyett — főképen vígjátékok írására bűzdította. Színdarabjait nyomtatásban is kiadta. Így is osztatlan tetszést váltottak ki mind komoly irányú, mind víg darabjai.

Tetszetek történeti drámáinak többnyire nemeslelkű, rokonszenves és lovagias hősei. Lelkes tapsok kísérték az ősi dicsőség és a magyar vitézség emlegetését. Mindenkinek tetszetek azok a hazafias tárgyú darabjai, melyekből olyan alapeszme sűgárzott ki, hogy a derék magyar előtt még az ellenség is tisztelettel hajlik meg. Mindenkit meghatottak darabjainak színi hatásra szánt és a kor divatja szerint való érzékeny jelenetei. Mindenki elragadtatással hallgatta a színpadról elhangzó költői, lendületes és szép magyarbeszédet. Történeti drámái közül maradandóbecsű, ma is értékes alkotása: „*Iréne*“ c. tragédiája, melyet a *Katona*: „*Bánk bán*“-jával szoktak egy sorban emlegetni.

Vígjátékai csak fokozták népszerűségét és költői dicsőségét, melyet történeti drámáival alapozott meg.

A silány osztrák-német bohózatok helyett végre a magyar társadalmi élet derűs vonásait és komikus alakjait láthatta a magyar közönség Kisfaludy darabjaiban. Érdekes jelenetekben, nevettető helyzetekben, jóízű humorral mutatta be Kisfaludy a külföldieskedő mágnást, a latinos beszédű prókátort, a nyers modorú falusi gavallért, a férjhezmenetlénék vén leányt és más komikus alakokat. Sok naivság, de sok kedvesség van vígjátékaiban. Ezek közül az üde levegőjű vígjátékok közül legkiválóbbnak és különösen színpadról előadva, — legmulatságosabbnak a „*Csalódások*“-at tartják.

Kisfaludy Károly szomorújátékaival úgy megríkkatta, vígjátékaival úgy megnevettette a közönséget, hogy senki sem gondolhatott darabjainak gyöngéire. Mindenki csak azt érezte és azt látta, hogy a váratlanul feltűnt drámaíró ért a hazafias tűz felszításához s a közönség érdeklődésének állandó ébrentartásához!

Színpadi dicsőségét az egykorú kritika is jóváhagyta és elismerte, s a „*Kérők*“ óriási sikere után Kisfaludy Károly lett az ország legünnepeltebb, legnépszerűbb poétája,

aki bátyját, a Himfy-dalok költőjét, sőt Kazinczyt, a magyar írói világ nagytekintélyű vezérét is népszerűségben hamarosan felülmulta.

A népszerűség és dicsőség fölkelti benne a legnemesebb hecsvágyat. Ő maga jól ismeri alkotásainak gyöngéit. Épen ezért hiányos irodalmi készültségét nagy szorgalommal igyekszik pótolni. Allandóan tanul és képezi magát. Goethe és Schiller mellett búzgón tanulmányozza Shakespearet. Átbúvárolja Kazinczynak ízlést hirdető műveit: ezekből megismeri és későbbi alkotásaiban értékesíti a nyelvújítás eredményeit.

Feladatul tűzi maga elébe, hogy a magyar irodalom más műfajait is a nyugateurópai irodalmak színvonalát megközelítő alkotásokkal gazdagítsa, és az olvasást a magyar nőkkel megkedveltesse.

Lelkes, fiatal írói nemzedék csatlakozik hozzá *Pesten* e szent cél munkálására.

Az új magyar irodalom hajnalhasadását kívánják munkálni, és e céljukhoz híven, a műveik közlésére 1822-ben alapított szépirodalmi évkönyvnek az „*Aurora*“ nevet adják. Ennek szerkesztése képezi ezentúl Kisfaludynak minden gondját. Nagyrészt ebben jelennek meg új irányt mutató, új műfajokat képviselő költői művei és tanulmányai. A legjobb magyar írók műveit tartalmazza az Aurorának minden évfolyama, s a gondosan szerkesztett, díszes zsebkönyvet a közönség mindjobban megkedveli. A nemzeti szellemű, romantikus költészet, melynek Kisfaludy és ifjú barátai bátor kezdeményezői voltak, páratlan hódítást tesz. Az „*Aurora*“ óriási hatása következtében az irodalom irányítása Kazinczy kezéből mindinkább átsiklik a Kisfaludy Károly kezébe, és az ábrándszerű régi eszme valóra válik: *Kisfaludy Károly vezérlete alatt Budapest a magyar irodalom középpontjává lesz.*

Szerkesztői és írói érdemeiért 1826-ban megkapja Kisfaludy a Marczybányi-Intézet jutalomdíját. Tekintélye, költői hírneve egyre fokozódik, mert nagy sikerrel tör utat a korábban nem művelt irodalmi műfajokban is. Pompás víg novellákat, trágikái hatású balladákat és kedves, népdal-szerű költeményeket ír. Lírai költészetünket olyan maradandó be-

csű, örkké szép költeményekkel gazdagítja, mint: „*Szülőföldem szép határa*“, „*Rákosi szántó dala*“, és „*Mohács*“.

Széchenyi eszméi Őt is meghódítják, s miközben nagyszabású költői alkotásokon dolgozik, Széchenyivel együtt szép terveket szövöget a magyar nemzet szebb jövőjének megalapozására.

De ember tervez, Isten végez!

1829 vége felé betegeskedni kezdett. Pusztító tüdősorvadás támadta meg, s a daliás termetű, hatalmas szál ember 1830 november 21-én épen akkor hunyt el, mikor barátai azzal a hírrel akartak kedveskedni neki, hogy a M. T. Akadémia szervezői őt nevezték ki a nyelvtudományi szakosztály első pesti tagjának.

A magasba ívelő, gyönyörű költői pálya, melyhez még annyi szép reményt lehetett volna fűzni, derékban törött ketté!

De a szellemi ígéret földje, — mely felé annyi lelkesedéssel, oly nagy biztossággal kalauzolta a magyar irodalmat, — Kisfaludy Károly halálakor már észrevehetően látszott.

Temetésekor szokatlan országos részvét tanúsította, hogy halálát milyen nagy veszteségnek tartották, Őt magát pedig közönség és író-barátai milyen általánosan szerették!

Pihenőhelyét barátai *síremlékkal*, daliás alakját *szoborművel* örökítették meg; nemes szellemű költői irányának ápolására pedig a mai is nagytekintélyű és áldásosan működő *Kisfaludy-Társaság*ot alapították.

Legkedvesebb barátai, akik haláloságját könnyezve állották körül, sok dicsőséggel jártak elhunyt mesterük nyomdokain.

Vörösmartyból a magyar költészet fededlme, *Toldy Ferencből* a magyar irodalomtörténetírás atyja, *Bajza Józsefből* pedig az irodalom méltóságának lelkiismeretes őre, szigorú kritikusa lett. Mindhárman híven követték az Aurora-Kör kettős elvét, ami a Kisfaludy-Társaságnak is magasztos programja lett, hogy *irodalmunkat tegyük minél magyarabbá, és egyszersmind minél európaibbá!* Legyen irodalmunk tolmácsa a művelt emberiséget foglalkoztató minden nemes eszmének; az eszmék tolmácsolására használjon fel minden izléses és művészi formát; de minden magyar iro-

dalmi alkotásnak legyen nemesen magyar színe, eredeti magyar íze!

A száz évvel ezelőtt elhunyt Kisfaludy Károly ezt az írói szellemet, ezt az irodalmi és művelődési programmot hagyta reánk örökül!

Szent örökség, követésre méltó nemes irányzat! Az Ő szép szavait idézem, mikor e programmra nyomatékosan rámutatok: „*A mult példa legyen most, s égve honért, bizton nézzen előre szemünk!*“

Ő és társai sok közönyösséggel, hihetetlen elfogultsággal szemben küzdöttek nem egyszer! Sokat nélkülöztek, sokat szenvedtek, hogy a magyar színészet, a magyar nyelv és irodalom ügyét előbbre vigyék. Törhetetlen hit, sziklaszilárd akarat, rajongó fajszeretet és idealizmus lakozott bennük!

Ilyen erényekkel vállalkoztak a herkuleszi feladatra, hogy a szellemileg tétlen, mozdulatlan magyar földet kimozdítsák sarkaiból és boldogan elmondhassák: „*És mégis mozog a föld!*“

Igy jellemezte küzdelmüket említett szép regényében *Jókai Mór* is.

Az én tollam talán erőtelen, talán színtelen volt emlékükhöz méltó felidézésére, de úgy mentem magamat, mint a ragyogó tollú *Jókai*: „*A szent próféták sírjánál nem kérdik az áldozótól, hogy mit hozott?*“

Én magyar szívünk mélyéből fakadó hódolatot hoztam: *áldott legyen a magyar próféták emlékezete!*

Péter Lajos.

Hol kapcsolódik életünkbe a népművészet?¹⁾

Az embernek vele született természete, hogy társaságba vágyik. Vérévé vált. Nem nyomja el sem egyéni fájdalom, sem nemzeti szerencsétlenség. Kisarjad ismét, mint a lekaszált réten a fű. Ezért látunk ma is vidám arcokat, önfeledt mulatozást. Mégis, ha ilyen társaságba kerülök, sokszor jut eszembe az, mi történne, ha a mámoros hangulatba valaki belekiáltaná ezt a szót: az én népem! Mint ahogyan ezelőtt száz esztendővel az ország legdaliásabb huszárkapitánya: Gróf Széchenyi István be merte dobni ezt a fogalmat a magyar köztudatba; és nem törődött azzal, hogy megdöbbenést, értetlenséget, gúnyt vált ki általa. Meg vagyok győződve, hogy ennek a szónak sok helyről ma is csak ez lenne a visszhangja. Sőt, még Önöktől sem merném, mélyen tisztelt közönség, azt kérni, tegyék a kezüket szívükre, merjék őszintén mondani: Én az én népemet szeretem, ismerem, foglalkozom vele. Pedig a kisebbségi életben nem elég kapcsolat a népemmel az, hogy egy nyelvet beszélek vele. Ebben a helyzetben fel kell kutatnunk minden olyan pontot, mely közelébe ér és ki kell építenünk minden olyan utat, amely köztünk összeköttetést teremt.

A világrengés első lökése épen minket dobott a katasztrófa mélypontjára s miként egy geológiai rázkódtatásnál egymás hegyére-hátára torlódnak az egyes földrétegek, úgy dülta fel a társadalmi rendünket és tört össze minden olyan keretet, amelyben eddig éltünk kedves volt, család, erkölcs, hit, otthon, stb. Hogy ebben a zürzavaros állapotban egyensúlyt nyerhessünk, a békés elhelyezkedést és a megfelelő életformákat megtaláljuk, olyan vezéreszmékre van szükségünk, amelyek népünk minden egyes tagját áthatják, harmóniát teremtenek közöttünk befelé és egységesen karakterizálják fajtánkat kifelé. Egy híres angol regényíró (Galsworthy) szemlélte a mai világválságot és egy hőse ajkán így nyilatkozik róla: „A vál-

¹⁾ Az unitárius nőszövetség előadássorozatában, 1931 november 18-án tartott előadás.

tozás hullámai tajtékozva sepernek el mindent útjukban, de az elkövetkező életformák ígéreiteit csak akkor hozzák magukkal, ha az ár elvonult. Ekkor jönni fognak új emberek, akik az alkotó munkát felveszik, mert hajtani fogja őket egy, a változás lázánál hatalmasabb ösztön: az otthonnak az ösztöne.“

Ez a gondolat mi bennünk is megfogamzott; közülünk is akadtak új munkások, akik az elkövetkező életlehetőségek felé kinyújtották karjaikat, mihelyt az itéletidő elvonult felőlünk. Tapogatózásaik közben minduntalan csonkokba ütköztek. Gyökerek voltak ezek, melyek nem pusztultak el a viharban, mert életükkel multat és jövődőt vannak hivatva összekötni. Ilyen gyökerek egyike: népünk művészete. Ezt a jelentőségét felismertük és oda állítottuk kisebbségi életünk kialakuló életformájának egyik útjelzőjéül. Mikor azonban társadalmunk egy része a fentt jelzett céllal és megértéssel fordult a népelet és néplélek felé, akkor ott az a sajtóságos tünet fogadta, hogy a nép feltartóztatlanul igyekezik a sablonos életformák után. Vajjon lesz-e erő, mely e két ellentétes irányban haladó ösztön vágányait összehajlítja. Lesz-e állomás, ahol találkozhatnak s ahonnan párhuzamosan haladhatnak? Ismernünk kell első sorban a vezető indulatokat. Mindjárt a népét. Mi készíti őt arra, hogy olyan könnyű szívvel veti le testi és lelki ruházatát?

A népművészet első sorban a mezőgazdasággal foglalkozó ember keze alatt virul ki. Ő közvetlenül él a természetben. Tünetményei és változásai telítik fantáziáját. Ezek az erők a pihenés csendes óráiban, mikor legtöbbje valamilyen mesterséget űz, átalakulnak és a keze nyomán művészetté íródnak át. Mihelyt azonban a földműves ember lába alól kicsúszik a föld, munkája után nem találja meg a becsületes számítását és új foglalkozásba kezd, nem kívánható tőle, hogy a régi módon szője tovább hímestálmait. Látjuk tehát, hogy a népművészet lételének gazdasági feltételei vannak. Idáig kell lenyúlni, ha vissza akarjuk billenteni legalább élhető stádiumába. Hiszen az az akció, amely a népnek művészeti ténykedésén keresztül ideig-óráig kenyeret adhat, soha sem lesz képes a népművészet reneszánszát kivívni. Megújulását az eljövendő idők és körülmények fogják determinálni és önmagából fogja kivetni azokat a zseniket, akik formanyelvének új irányát az új helyzetnek megfelelően megszabják.

Azt kérdezhetjük hát: mi akkor a mi szerepünk, az intelli-

genciáé e problémával szemben? Jelenleg valami olyasféle, mint az orvosé, aki betegét átsegíti a krízisen és visszaadja őt saját életének. Nem tagadható le, hogy a népművészetünk beteg. Ez a betegség azóta kezdődött, mióta a nép nem önmagának dolgozik. A háború ezt az állapotot két végleten súlyosbította: a pénzzel és a nyomorral. Az egyre fejlődő gyáripár olcsósága és ügynökei: a falusi szatócsok szintén csak romlását segítették elő. Ezenközben folyton sorvasztotta népművészetünket a fent említett betegség, amelyet leginkább a gyomorrontáshoz lehet hasonlítani, mint ahogyan jóindulatú nénik és bácsik elrontják kis gyermekek gyomrát édes-ségekkel, úgy ártott meg népművészetünknek a sokféle felkarolás, beleszólás, megrendelés. A nem rég elhunyt Izabella főhercegnő így sóhajtott fel egy alkalommal: „A tanár urak agyonrajzolják a csipkét!” Ismételem tehát, az intelligencia munkája e téren csak indirekt lehet és propagatív természetű. Az energiájának nagyobb felét épen önmaga felé kell irányítania. Önmagunkat kell előkészíteni arra, hogy megértsük a szellemet, melyben népünk alkot. S ezt követőleg felvevői, fogyasztói kell legyünk a feleslegnek, melyet ő saját szükségletén felül kitermel. Ezzel nem követünk el erőszakot az ízlésünkön, hiszen a háború utáni romantika a művészetben a primitivizmus lett. A legmagasabb művészetnek is a nép egyszerű motívumai váltak mozgató erőivé. Nyissuk hát fel szívünket ez ízlés sajátosságai előtt. Engedjük át rajta, hogy mint fluidum járja keresztül képzeletünket és végezzen egy egészséges körforgást az egész magyar szellemiség életében.

Hogy hol indulhat meg ez az átömlésztő folyamat? Hol vannak az érintkező felületek, ahol a népművészet életünkbe kapcsolódhatnak? Mindjárt az élet kezdetén: a bölcsőnél. A városi ember van legtöbbször arra utalva, hogy falusi dajkát vagy segítséget fogadjon a gyermeke mellé. Ha már most a háziasszony nem erőltet arra a falusi nőre szörsz-ruhát vagy fehér kötényt, az közvetlen marad külsejében, belsejében és ilyenkor hangzik fel gyermekeink bölcsője felett a dajka-mese, a népdal, a ballada. Pl. Balogh Vilma balladája: „Vilma, Vilma, mondd meg azt az egyet, hova tetted két szép árva gyermekedet? Az egyiket Duna közepébe, a másikat be a fekete földbe.” Mennyi feledhetetlen emlék ez lelkünkben. Csak Petőfire hivatkozom: „Haza megyek, ölibe vesz dajkám, Az altató nóta hangzik ajkán: Cserebogár... stb.”

A csecsemő kort felváltja az az idő, mikor az anya kedve

szerint öltözteti a gyermekét, akárcsak egy babát. Belevonva mindenféle népies elgondolást, mert ebben a korban a gyermekem semmi sem hat jellemszerűen. Ez az idő a cifra szűrők, fejkötők, kis csizmák korszaka. Sajnos, nem használjuk ki még annyira sem, mint a mellettünk élő népek anyái. Ugyancsak ide tartozik a gyermekjátékok kérdése. Gyermekjáték és népművészet ikertestvérek. Épen ma, mikor a nyomasztó gazdasági helyzet miatt nélkülözni kell a gyáripari termékeket, mennyi kedves népies ötletre van alkalom. E téren azonban szomorú tapasztalatot szereztem Magyarországon. Abban az országban, ahol 20—25 évvel ezelőtt virágzásnak indult a játékipar a magyar ízlés alapján, ma a legelőkelőbb magyar női egyesület a Magyar Asszonyok Lapjában a következő felhívást teszi közzé: „Anyák figyelmébe! Műhelyünkben elkészültek a Zsuzsuk, a Rangók, a Cingók, stb.“ Első percben azt sem tudtam, vajjon én felejtettem-e el magyarul? Hát van-e szükségünk nekünk arra, hogy idegen vagy internacionális kreaturákat, filmalakokat népszerűsítsünk honleányi alapon? Hát nincsenek-e nekünk János vitézeink, magyar menyecskéink, apró csibéink, garaboncsás diákunk, ugrifüleseink, Akli Miklósaink, Toldi Miklósaink és más egyéb, szívet gyönyörködtető alakjaink? Kérem Önöket, mi, erdélyi asszonyok, legyünk jobbak magunkhoz, gyermekeinkhez. Legyünk magyarosabbak az ízlésünkben.

Legfontosabb időszak természetesen a művészi benyomások gyűjtésére az iskoláztatások ideje. Nem ábrándozhatunk arról, hogy az iskolába induló gyermekeinket magyar pártás, színes csempés szép épület fogadja. Legtöbbször szürke arcú, rideg épület várja őket. A visszataszító külsejét azonban ezerféle módon enyhíthetjük. Mindjárt az első csinos fedelű abc egy külön öröm lenne a gyermeknek. A szürke folyosók nemcsak szemléltető képekkel telnének meg, hanem ott volna a falon egy pár népművészeti tárgy is: kancsó, tál, varottas stb. Egyáltalán egész szellemi berendezésünk miért ne alapulhatna azon az elven, hogy ha a nép fiainak meg kell tanulni mindazt, amit az intelligens elme alkotott, ismerje meg az intelligencia is mindazt, amit a nép lelke kitermelt? A tanterv bizonyos számú órákat szab ki művészeti tárgyak tanítására és mereven áll őrt az ezekhez előírt szabályai mellett. Régen is csak így volt ez. Hajnalban kellett kelniünk, hogy megtanuljuk ezeket az ókorbeli neveket: Assurhaddan, Assurnazirpál, Salmannassár, stb. De soha senki ki nem ejtette előttünk ezeket: Bara-

bás Miklós, Paál László stb. De nem ösztönöznék, ha nem hinnék abban a lehetőségben, hogy mindég akad egy perc vagy egy negyedóra, ahol a tanító soronkívül is felhívhatja a gyermek figyelmét saját népművészete kapcsolataira, tárgykörén belül. Nyolc éves volt a kis lányom, mikor az iskolából hazajövet odaült a tulipános láda mellé és azt mondta: Nem tudom elhinni, amit a tanító bácsi mond, hogy a legnagyobb magyar művész, Munkácsy Mihály ilyen virágokat festegetett. Rasputin kezeirásában olvastam ezt a gondolatot: Ha pedig egy szikra felgyul a szivedben, nem alszik el soha. Vajon nem ebben a korban gyúl fel a legtöbb szikra a szép iránt gyermekeink szívében? A kézimunka-oktatás, a sport, zene stb. órákon mindég van alkalma a tanítónak ebben a szellemen dolgozni s mégis mit látunk? Városi iskolákban a leánykák falvédőt varnak sárga vászonra száróltéssel, a következő felírással: „Nincs nagyobb boldogság, mint a szerelemből kötött házasság“. Alatta otromba kis fiú és leány játszadoznak a fűben s a nap feléjük kacsint. Pedig alig van előirt technika, amely alá ne találánánk megfelelő magyar motívumot. Ezekért a mulasztásokért nem akarom hibáztatni a tanerőket, csak ajánlom ezt a kérdést a továbbképző tanfolyamok figyelmébe. Ma már a helyzet az, hogy sokszor egy paraszt asszony sem tud különbséget tenni a vászonnemek és a megfelelő minták között. A gyergyói leány nem szövi a felvevőjét, hanem egyes ünnepélyes alkalmakkor az úri nőtől kér népviseleti ruhát kölcsön. Ez vetette fel a szőttes bálók divatját. A népszerűsítésre mindenesetre jó gondolat, de talán egészségesebb a szőttest a mindennapi életben látni. Mi, akik úgy szeretjük divat terén a francia példát követni, miért nem adunk az iskola gyermekeinkre egyenkötényt szőttesből, miként azt a francia gyermek, még a fiú gyermek is viseli. Ez által a népművészetnek egy termékét be tudnám vinni a mindennapi életbe nem dísz tárgyként, hanem gyakorlati alkalmazásban.

Ha az iskola ilyenformán előkészít, az életbe kilépő ifjúság igyekezzék összhangba hozni ezeket az ismereteit a ma uralkodó korszellemmel, sporttal, vikendezéssel, kirándulásokkal stb. Milyen érdekessé válik pl. egy kirándulás, ha nemcsak a táj szépségeit keressük, hanem az összeköttetést is felkutatjuk azzal a néppel, amely lakja, amelynek életére a vidék minden téren befolyást gyakorol s e közben észrevesszük, hogy viszont maga a nép is, mint alakítja egy vidék arculatát a maga ténykedéseivel. Itt hívom fel

a figyelmét újlag az ifjúságnak a gyűjtésekre keramika, faragás, varrottas, csipke stbben. Olyan szépen tudnak fiataljaink elábrándozni muzsikaszó mellett a műdalokon: „Ablakom, virágos ablakom“, vagy „kis kertedben rózsafácská“ stb. Pedig, ha eljöttek volna velem felfedező útra 300 kilométeren keresztül, látták volna, hogy a Nyárád-völgyét kivéve, alig akad megénekelni való ablakoska, kertecske. Ez a tapasztalat adta az indítást nekem arra, hogy az erdélyi fiatalok felkérésére a következő pályatételt ajánljam: Hogyan teremtsük meg a virágos magyar falut? Kinek volna ez szebb kötelessége, mint a magyar ifjakkak, különösen a lányoknak, akik mindenikének az lesz egykor a hivatása, hogy egy házat takaros és magyaros jellegben, szellemben vezessen. Mert vallom, hogy egy ház lehet nemzeti jellegű, szellemétől kezdve egészen a puliszka keverőig. Aki ezt nem hiszi, nézze meg — ha lehet oly szerencsés — Iorga miniszterelnök lakását Valea de Munteniában. Persze, ez a jelleg nem áradhat rikoltva szét egy házon, hanem mint az úrinő parfümje vagy egy virág illata belülről hason kifelé. Ezt pedig úgy érhetjük el először, ha szokásainkban ragaszkodunk tradícióinkhoz, amelyek rendszerint még egy szinten mozognak népi szokásainkkal. Pl.: ünnepi, gyásznap, erkölcsi, hitbéli stb. szokások; másodsor: ha a népművészeti tárgyakat nemcsak diszként, hanem használati céllal olvasszjuk be háztartásunkba. A himzett párnára vagy lepedőre reáfekszünk; a varrottas épen úgy van ott a tányértörőn, mint a kézi táskán stb. Ekkor találja fel az idegen a házunkban azt, amit mindig elvár tőlünk, magyaroktól: az eredetiséget.

Szellemi életünk kicsúcsodása, a művészet, már régen felfedezte a nép psychéjét, mint ősforrást, amelyből mindég felfrissülést nyerhet. Példa reá erdélyi irodalmunk, vagy negyevű modern magyar zeneköltőink, vagy hogy távolabbi példát említsünk, az orosz szovjetnek New-Yorkban tartott képzőművészeti kiállítása. Az első napokban alig volt látogatója, azután egyre többen keresték fel, utoljára kordont kellett vonni a kiállítási terem előtt. A siker titka pedig az volt, hogy a művészetük visszatért a néplélek ősi kifejező formáihoz. Ezek mindég lenyűgözően hatnak, valahányszor mesterkéletlen úton nyilatkozhatnak meg. Ide vonatkozóan említhetem meg egy saját élményemet a segesvári országos dalosversenyről. A pódiumon megjelent a szentgericei unitárius dalkar. Magas vékony emberek és alig fejlett derekú lányok nemzeti vi-

seletben, piros szöttes mellényekkel. Egy népdalba kezdtek, amelynek ütemei monoton hangokon készítették elé a hallgatóságot produkciójukra. Mintha időt engedtek volna, hogy jól megfigyelhesük az előadókat. Az egyforma dallam egy idő múltán nyugtalanítóvá lett. Valami rendkívüli feszítette elő a közönség érdeklődését. És nem csalódtunk: az eredeti magyar dallam úgy fakadt az egyszerű emberek ajkáról, mintha lelküknek egy darabja szakadt volna fel. És ez a belső hatás összefolyt a külső hatással. Egyik a másikat egészítette ki és összeségük egy igazi művészi teljesítményt adott. Elemezni, azt hiszem, maga a zsűri sem tudta ezt a meglepő teljesítményt, de a nekik ítélt díjjal megfelelően tudta jutalmazni a művészetét.

Mélyen tisztelt közönség! A mi őseink már másfélezer év előtt a kínai fal alól a francia mezőkig beirták nevüket vérrel és tűzzel a történelembe. De vajjon, ha nem lettek volna nekünk az acélnál is erősebb fegyverzetünk, mint pl. népünknek művészi hajlandósága és azon át való asszimiláló ereje, meg tudtunk volna-e maradni ezen a földön? E hajlandóságunkat áldott teherként viseli a fajtánk. Olyanok ezek a tulajdonságaink, mint az álmok; akkor dolgoznak, mikor a test elfárad; csatát nyernek akkor, midőn más oldalon csatát veszítettünk. Gondoljunk csak a kuruc-időkre. Rég belepte már az utolsó bujdosó lábnyomát is a dér, mikor az eszme még élt a dalos ajkakon.

Vagy emlékezzünk a 18-iki eseményekre, mikor a kard kiesett a kezünkől, a Gondviselés juttatott nekünk kisebb eszközöket, amelyekkel védhessük fajtánk érdekeit. A tollat és a tüt. Az erdélyi unitárius társadalom abban a szerencsés helyzetben van, hogy mind a toll, mind a tü elhivatott mesterek kezében van; s e vezérek mögött bátor hadsereg és egy egészséges hadtápvonal áll a székelységben és a világ egyik legszínesebb kis darabjában: Torockó vidékében. Mikor tehát az Unitárius Nőszövetség arra a célra indul el, hogy népe művészetének tolmácsolásával magyar társadalmunkat áthassa, izlését megtermékenyítse, legszebb remények vannak arra, hogy ez sikerülni fog neki. Ebben a nemes munkájában üdvözlöm őt és szorítok vele baráti kezét.

Dóczyné, Berde Amál.

I R O D A L O M.

Dr. Gál Kelemen: Iorga oktatásügyi törvényei. Különnyomat az Erdélyi Múzeum 7—9-ik számából. E harmincnégy oldalos kis füzetben behatóan ismerteti szerző azokat a törvényeket, amelyekkel Iorga új alapokra akarja fektetni egész oktatásügyünket. A törvények négy csoportba vannak osztva:

I. *A bakkalaureatusi törvény*, mely ránk, kisebbségekre nézve azért fontos, mert kimondja, hogy ezentul a jelöltnek kivétel nélkül minden tárgyból az állam nyelvén kell vizsgáznia. Tehát az olyan tárgyakból is, amikből eddig anyanyelvén vizsgázhatott, (természetrajz, számtan stb.). E tárgyaknál csak kiegészítőképpen használhatja a tanuló a kisebbségi nyelvet. Ilyenformán ez a törvény rosszabb az annyit szidott Angheliescu törvényénél is.

II. *A középiskolai törvény*. Itt legfontosabb újítás a nyolc osztályú liceum visszaállítása és a kézimunka tanulás kötelezővé tétele. Ez utóbbi bármilyen dicséretre méltó újítás is elvben, gyakorlatban kivihetetlen, mert hiányzanak hozzá a munkatermek és szakoktatók. Ezek nélkül pedig kézimunkatanítást bajos elképzelni.

III. *A közoktatási minisztérium átszervezése*, mely különösen három irányban szolgál újítással: 1. egy tanácsot nevez ki a volt kultuszminiszterekből, 2. tanulmányi inspektorokat állít egyetemi tanárokból, végül 3. szervez egy olyan tanácsot, melyben a közoktatás minden fokozata képviselve lesz.

IV. *Az egyetemek autonomiája*. E részben ismertette van egyebek közt bennünket, kisebbségeket érintő azon javaslata Iorgának, mely szerint engedjék meg a kisebbségeknek főiskolák alapítása. Ezt a javaslatot azonban a törvényből egyszerűen kihagyták. Erre Iorga cinikusan annyit jegyez meg: „Úgy látszik, e javaslattal koromat megelőztem. Várjuk meg hát, míg az idők teljessége bekövetkezik.“

Hát csak várjuk meg. Rendre elkövetkezik mindenre az idők teljessége.

Addig is szerzőnek mondjunk köszönetet gondos és alapos dolgozatáért. (ma.)

„Három felolvasás az Unitárizmusról.” Ilyen címen külön kiadásban is megjelent az a három felolvasás, melyet az U. I. T. 1931. évi felolvasó ülésén tartottak Dr. Gál Kelemen, Vári Albert és Dr. Varga Béla. A felolvasások az unitárizmusnak az individuáлизmus-, rácionáлизmus- és a konfesszionáлизmushoz való viszonyát fejtik ki világos és könnyen felfogható módon s egyben bevilágítanak az unitárius vallás szellemi mélységeibe. A szépen kiállított füzet, mely a „Keresztény Magvető Füzetek”-nek 6-ik számaként jelent meg, megrendelhető az Unitárius Iratterjesztő vagy Vári Albert tanár útján Cluj-Kolozsvár, unitárius kollégium. Ára 15. lei.

„Székelység”. Ilyen címen új képes havi folyóirat indult meg *Bányai János* szerkesztésében Székelyudvarhelyen, amelynek célja Orbán Balázs által székelyföld leírásában megkezdett nagyjelentőségű munka továbbfolytatása. A legkiválóbb szaktudósok állanak a fáradhatatlan buzgalmú szerkesztő mellett, ki az erdélyi geológiai viszonyoknak egyik legalaposabb kutatója és ismerője. Az eddig megjelent 1-ső és 2-ik szám változatos tartalmával a legszebb eredményekre jogosít s olvasóink szives figyelmébe ajánljuk.

„Református Keresztyén Dogmatika”. Ilyen címen ad ki Dr. Tavaszy Sándor, a kolozsvári ref. teol. fakultás fáradhatatlan munkásságú professzora és e. i. igazgatója egy körül-belül 20 ivre terjedő művet. A könyv megfelelő számú előfizető jelentkezése esetén még a folyó évben megjelenik. Előfizetési ára portómentes küldéssel 200 lei. Bolti ára magasabb lesz. Jelentkezéseket elfogad az „Ifju Erdély” kiadóhivatala Cluj-Kolozsvár, Ref. Theologia.

Szentmártoni Kálmán: „Nagy nyomoruságok a napoleoni háborúk után”. Székelyudvarhely. Globus. 19. l. Alapos és széleskörű tanulmány alapján írja le szerző a napoleoni háborúk után következett gazdasági, társadalmi, vallási, közoktatási stb. bajokat a kezünk alatt levő tanulmányban. Kiváló érdeme az is, hogy összehasonlítást tesz ama régi és a mai nyomoruságok között s keresi a kivezető utakat. Különösen megnyugtatólag hat az a reménykedő optimista hang, mely a tanulmány végén megnyilvánul. Aki a jelen borujában egy kis világosság után eped, az olvassa el e világos és könnyen áttekinthető dolgozatot.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az 1931-ik év. Ez az esztendő, elképzelhetetlen gazdasági válságával, általános világkriszist idézett elő, amelynek pusztító hullámai közöttünk is végig hömpölyögtek. Mintha a hosszú világháború minden romboló következményét most zúditotta volna reánk az isteni Gondviselés! Kockán forognak magán- és közjavaink. Értéküket vesztették szellemi és erkölcsi kincseink. Ingadoznak intézményeink. És ebben az általános bizonytalanságban kinosan vergődik vagy tehetetlenül áll az ember, aki nem tudja, hogy minő meglepetést hoz a holnap.

Ez az általános világhátasztrófa a többi erdélyi magyar egyházakkal együtt, nem kímélte a mi vihar sújtotta egyházunkat sem. Megújultak azok a gyötrő aggodalmak és kínzó gondok, amelyek elődeinket bánthatták akkor, amikor a mindenéből kifosztott egyház megmentésén töprengtek; amikor a lét és nem lét nagy kérdése forgott a kockán. Fájó szívvel és könnyes szemmel kell néznünk, hogy ez a veszedelmes világáradat miképpen mossa fokozatosan alá századok óta féltve őrzött intézményeinket, amelyekről azt hittük, hogy megingathatatlan kősziklára vannak építve. Nem mutatkozik sehol egy mentő kéz, hiábanvaló a vezetők bölcsessége — az áradatot újjában semmi fel nem tartóztathatja, ha csak az isteni Gondviselés különös módon meg nem világosítja útunkat.

Ami a jövőt még kilátástalanabbá teszi, az az, hogy még ebben a nagy égésben sem tudunk egymásra ismerni és egymást megtalálni. Kicsinyes torzsalkodások, személyi és helyi érdekű ellentétek, felelőtlen gyanúsítások fogyasztják azt az erőt, amelynek minden parányára, közös ügyeink védelmezésében, szebb jövőnk kialakításában olyan elengedhetetlen szükségünk volna. Ha ez a fenyegető veszedelem sem tudná egybe terelni a nyáját, akkor méltán olvassa fejünkre az Úr a maga ítéletét: „Mégméréttél és hiányosnak találtattál.“

Súlyos gondok és nehéz aggodalmak előzték meg a múlt évi Főtanácsunkat is. Ez az esztendő nem hogy enyhített volna valamit a helyzeten, hanem még nehezített. Kérjük azért mindnyájan a mi jó Istenünket, hogy ajándékozzon meg az unitárius egységnek, a tárgyilagos ítéletnek és a bölcsességnek lelkével!

Dr. Gál Kelemen ünneplése. Meleg és bensőséges ünnepelésben részesítette folyó évi november hó 22-én a kolozsvári uni-tárius kollégium tanári kara és ifjúsága Dr. Gál Kelemen tb. igazgatót abból az alkalomból, hogy 40 évi szolgálat után, melyből 25-öt, mint igazgató töltött, saját kérésére nyugalomba vonult. Gályf Zsigmond emelkedett hangú beszédben méltatta az ünnepelt tanári, igazgatói és egyházi működését. Dr. Abrudbányai Géza ügyvéd a régi tanítványok, ifj. Nagy Zoltán VII. g. o. tanuló a mostani ifjúság nevében köszöntötte meleg szeretettel. Az ifjúság szépen sikerült ének- és zeneszámok előadásával fejezte ki háláját és tiszteletét. Dr. Ferencz József isk. felügyelő-gondnok záró szavaiban fejezte ki azt a reményét, hogy Dr. Gál Kelemen a tanári munkásságtól való megválás után nem nyugalomba megyen, hanem nagyobb teret kap, hogy értékes irodalmi munkásságát még nagyobb mértékben folytassa. Végül a püspök úr fejezte ki egyházunk elismerését. Dr. Gál Kelemen meghatottan mondott köszönetet a szives üdvözlésekért és búcsuzott el kartársaitól és az ifjúságtól. Este közelebbi ismerői és barátai közös vacsorára jöttek össze, ahol szellemes pohárköszöntések alakjában hangzottak el kedves megemlékezések az ünnepelt életéről és működéséről.

Itt említjük meg, hogy megelőzőleg, november 7-én, Kolozsvár magyar társadalmának a színe-java rendezett a Dr. Gál Kelemen tiszteletére társasvacsorát, melyen az egyházak, a magyar párt vezetői, valamint kartársai és nagyszámú tisztelői méltatták sok oldalú munkásságát. Az elhangzott beszédekre Dr. Gál Kelemen válaszul, hosszas tanári pályáján szerzett tapasztalatairól számolt be, amelyben az ifjabb tanári nemzedéknek is irányt mutatott.

Szentiváni Mihály-emlékünnap. A kolozsvári főgimnázium ifjúsága sikerült ünnepélyt rendezett november 29-én a kollégium dísztermében a korán elhunyt székely népies költő emlékezetére. Neve bár a feledés homályába veszett volt, de szelleme élt azokban a bájos versekben és népdalokban, amelyek 100 esztendő után még most is élnek népünk ajakán. Krizával együtt egyik főmunkatársa volt a „Remény“ c. zsebkönyvnek, mely a maga korában olyan szép sikert aratott. Újabb időben irodalmi körökben mind többen foglalkoznak vele s méltatják költészetét. Horváth János „Erdély Petőfi-jé“-nek nevezte. Ifjúságunk is nemes dolgot cselekedett emléke felújításával.

Károlyi Gáspár Református Irodalmi Társaság alakult. Az Erdélyi és Királyhágómelléki Református Egyházkerületek okt. 1—4. napjain VIII. ik nagyhetüket tartották Nagyváradon. A nagy-hét programján az egyház szociális feladatai kerültek megvitatásra. E mellett maradandó emléke lesz az utolsó napnak, amelyen megalkotották a „Károlyi Gáspár Református Irodalmi Társaság“-ot, melynek feladata a református írók tömörítése és az egyház szolgálatába állítása. Az alapszabályok tárgyalása közben azt is ki-

mondották, hogy a Társaságnak sem unitárius, sem lutheránus tagjai nem lehetnek, mivel már a címe tisztán református jellegét fejezi ki.

Meghívó. Az Unitárius Irodalmi Társaságnak 1931 december hó 12-én délután 1/2,3 órakor Kolozsvárt az Unitárius Kollégium VI. oszt. tantermében gyűlése lesz, melyre a tagokat és érdeklődőket meghívja az elnökség.

Kérelem. Tisztelettel kérjük olvasóinkat, hogy amennyiben olyan szorványban lakó unitárius hívünkről tudnak, aki lelkészi gondozásban nem részesül, azt akár szerkesztőségünkhez, akár az E. K. T. irodára bejelenteni sziveskedjenek.

Gyász hírek. *Wendte Károly*, aki amerikai unitárius testvéreink között elismert nevet vívott ki magának, aki a nemzetközi, vallási szabadelvű gondolkozók szervezési munkájának is egyik jeles harcosa s hosszú ideig titkára volt, Kaliforniában meghalt. — *Boros Gizella*, életének 20-ik évében, október 27-én Tordátfalván hirtelen elhunyt. A tavasz szépen nyíló virágát az ősz hervasztó szele sodorta magával s vele a szülők és testvérek annyi szép reménye szállott a sirba. Koporsóját nemcsak a bánatos szülők és szerető testvérek könnyei öntözték, hanem az egész község lakói is őszinte részvétellel állották körül. Boros Jenő székelykereszturi tanár testvérét gyászolja az elhunytban. — *Id. Derzsi Lajos* nyugdíjas tisztviselő, életének 81-ik, boldog házasságának 54-ik évében, november 4-én rövid szenvedés után Kolozsvárt meghalt. Sok küzdelem, lemondás és önfeláldozás árán, szerény viszonyok között egy népes családot tartott és gyermekeket nevelt, akik az unokák és dédunokákkal együtt szeretettel vették körül életében, halála után pedig áldják emlékét. — *Özv. Nagy Mózesné sz. Bekő Judith*, unitárius lelkészné, 81 éves korában, melyből házasságban 31, özvegyiségben 29 évet töltött, november 6-án Székelykeresztúron meghalt. Egy megpróbáltatásokban gazdag, de a hitben és istenfélelemben kifogyhatatlan élet zárult be e földön. De hisszük, hogy hűsége jutalmát elveszi amaz igaz bíró kezéből, kit oly igazán szolgált, mint papné és családanya. Jó gyermekek és unokák áldják feledhetetlen emlékét. Nagy Béla segesvári lelkész édesanyját vesztette el az elhunytban. — *Dr. Erdődi Endre* orvos életének 67-ik évében november hó 7-én Szováton jobblétre szenderült. Jeles tehetségekkel volt megáldva Istentől. Már gimn. tanuló korában előszeretettel foglalkozott az orvosi tudományokkal, amelyeket később nemcsak elsajátított, hanem sikerrel alkalmazott szenvedő embertársai javára. Szerény és zárkózott életet élt. Szorgalma és igénytelen szerény élete szép földi vagyon birtokosává tette, amelyre nézve nemes szándékai voltak. Kár, hogy hirtelen bekövetkezett halála miatt meg nem valósíthatta. Legyen csendes nyugalma! — *Martonosi Gálffy János*, szőlészeti és borászati főfelügyelő, a Magyarországi Unitárius Egyház Igazgató Tanácsának tagja, életének 63-ik, boldog házasságának 31-ik évében, súlyos szenvedés után, november 25-én, Budapesten elhunyt. Az egyszerű székely fiú szorgalma és tudása révén szép társadalmi állást vívott ki magának. Hosszú ideig, mint a nagyenyedi vincellér iskola igazgatója működött, amely idő alatt szoros kapcsolat volt az erdélyi legkiválóbb családokkal. Hosszas lelki tusakodás után repatriált Magyarországra, hol pályáján tovább haladt s Egerben lakott, de lelke állandóan a Székelyföld bércei közé vágyott. Pontos tisztviselő és nemeslelkű, igaz barát volt. Felesége és három gyermeke mellett mi is kegyelettel őrizzük emlékét. Nyugalma legyen csendes!

Nyilvános nyugtázás.

A Keresztény Magvetőre az utóbbi nyugtázás óta a következő befizetések történtek:

Felső oszt. olvasó egyesület Kolozsvár 1300, Kelemen Árpád (1931) 300, Gál Ernő (1924—1931) 1700, Boros Jenő (1931. részlet) 100, Balázs Ferenc (1930) 300, Székely Kelemen (1930) 300, Bálint Albert (1930) 150, Balázs András (1930) 100, Gyulái Árpád lelkész (1930) 300 és Buzogány Kálmán (1930) 300 Lei; 51 lelkésztől az 1931 május—június havi kongriából összesen 4.216 Lei.

Tisztelettel kérem a hátralékok és előfizetések beküldését. Kolozsvárt, 1931. december 1.

Hadházy Sándor,
pénztárnok.

